

L-Għid ta' l-Assunta

Nru. 24

Harġa Speċjali

Il-Parroċċa Matriċi ta' l-Assunta
125 Sena Katidral
1864 - 1989

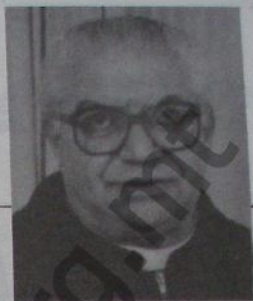
*Din il-Harga Speċjali
ta' 'L-GHID TA' L-ASSUNTA'
fl-Okkażjoni ta' Eghluq il-125 Sena
minn meta l-Knisja Parrokkjali Tagħna
Giet Mghollija għad-Dinjita
ta' Knisja Katidrali
Niddedikawha
lill-Benefatturi Kollha
Hajjin u Mejtin
ta' Dan it-Tempju Ewlieni
tal-Gżira Għawdxija*

L-Ghid ta' l-Assunta Harga ta' darba fis-sena (Nru. 24 - 1989)

Editor: Mons. Carmelo Scicluna Arcipriet tal-Katidral

Pubblikazzjoni: Centru Kateketiku, Katidral - Stampat: A & M Printing Ltd. Qala.

Messaġġ għall-Jiem il-Festa mill-Arcipriet

Il-festa ta' Santa Marija reggħet waslet. Ta' kull sena nistennew dawn il-ġranet li jnessuna l-hemm u l-ghawġ tal-hajja. Izda jekk irridu tabilhaqq inxiddu l-libsa tal-festa, hemm bżonn li nagħtu prijorità lil veri valuri fil-ġranet tal-festa. U naslu għal dan l-iskop, jekk ahna nharsu lejn il-Verġni Marija bhala:

* **Il-First Lady tas-Sema.** Il-Verġni Marija tista' tissejjaħ il-'First Lady' tas-Sema mhux għax kienet il-mara ta' xi wiehed mill-presidenti ta' pajjiż tad-dinja, imma l-ghaliex hija Omm Alla u Omm tagħna l-Bnedmin. Irridu ngibu rwieħna ta' veri wlied tagħha fil-ġranet tal-festa biex ahna tassew naċċettawha bhala l-First Lady tas-Sema. Il-festa tiġi biex aktar nitqaddsu u mhux aktar niksru l-Kmandamenti ta' Alla.

* **L-Ideal Woman:** Ta' kull sena u ta' kull żmien. Mhux il-ghaliex il-Verġni Marija kienet tuża 'tunnellati' ta' 'cosmetics' fis-sena jew il-ghaliex kienet tonfoq Lm5 f'gimgha biex tissettja x-xagħrha u tagħtih dye differenti. Izda l-Madonna hi l-IDEAL WOMAN għal kulhadd għax f'hajjitha dejjem qagħdet għar-rieda ta' Alla. U biex ahna naċċettawha bhala l-Ideal Woman hemm bżonn li fil-ġranet tal-festa nimitawha billi nwettqu r-rieda ta' Alla li hi qrara tajba, biex nagħmlu tqarbina li thalli l-frott fina.

* **Noble Prize Winner For Peace** ta' kull sena. Fil-fatt il-Verġni Marija hi l-Omm tal-Princep tal-Paċi. Hi, għalhekk, is-Sultana tal-Paċi. U għal din ir-raġuni fil-ġranet tal-festa ma tridx li ahna nharsu mil-lenti tal-piki eżagerati imma mil-lenti tal-karità nisranija, tar-rispett reċiproku u tal-mahfra. M'hemmx aktar lok fil-festi ta' espressjonijiet bħal 'ahna' u 'huma', 'tagħna' u 'l-oħrajn'. Ilkoll ahna wlied il-Verġni Marija.

* **Il-First Pop Singer Crusader** ta' kull żmien. Illum hafna jikkellmu minn 'madonna' bhala wahda mill-ahjar kantanti tad-dinja. Imma l-Verġni Marija hija l-'Pop Singer Crusader' ta' kull żmien bil-'Magnificat' li kantat fid-dar ta' qaribtha Elizabetta. U l-'Magnificat' tal-Verġni Marija fil-ġranet tal-festa jispirana biex il-ferh tagħna nfittxuh fil-Mulej u mhux fis-sokor għax lanqas fil-festa ma nistghu naqud żewġ sidien.

* **Il-Miss Universe** ta' kull sena. Il-Verġni Marija tirbah l-ewwel premju ta' l-isbuhija ta' kull sena għax dejjem fittxet li tkun liebsa deċenti fil-hajja tagħha. U għalhekk fil-festa, l-Assunta tfakkarna li ahna ma qajna l-ebda liċenzja speċjali mis-Sema biex fil-ġranet tal-festa nilbsu b'mod indeċenti u nazzardaw ukoll nidhlu bih fil-Knisja.

Bhalissa kulhadd jikkellem mill-'glasnost' u mill-'prejistroika' ta' Gorbachov li offrew 'image' ġdida lir-Russja. U l-Assunta trid li ahna noffru tabilhaqq 'image nisranija' lill-festa li nagħmlu f'għieħ il-Misteru tat-Tluġ Tagħha fis-Sema bir-Ruh u l-Gisem billi f'dawn il-ġranet aktar mis-soltu ngorru fuqna xbieha hajja ta' Binha Ġesù bl-imġieba tajba tagħna.

It's more than just the price that sets it apart.
Quality in an age of change.

Exclusive representatives **WANDS** Limited — A **FARSONS** Subsidiary. Tel: 232121

125 SENA ILU

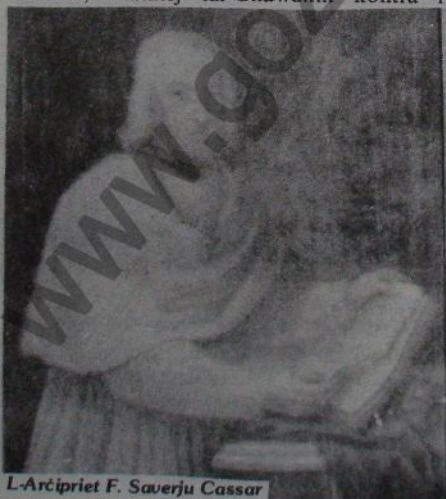
Il-Matriċi ta' Santa Marija Saret Katidral

kitba ta'
Dun Joe Bezzina

Permezz tat-tagħlim il-bnedmin jiftah mohhu u jibda jifhem id-dinja ta' madwaru ahjar. Iz-zieda tal-edukazzjoni wasslet diversi Ghawdxin biex igharrfu l-hafna nuqqasijiet tal-gżira, li peress li zghira kienet ftit jew wisq abbandunata minn kulhadd. Granmastru wara l-iehor, u Gvernatur Kolonjali wara l-iehor, ftit li xejn kienu jhabblu mohhhom li l-arċipelagu Malti mhux magħmul minn Malta biss. Gharrfu li kien hemm nuqqasijiet anki min-naħa tal-mexxejja tal-Knisja li, **il-bogħod** il-Belt Valletta, ftit li xejn kienu jahbtu ma mohhhom il-htigijiet spiritwali u pastorali tal-Ghawdxin. U l-Ghawdxin tghallmu jfendu għal rashom, u nibet f'x'uhud il-hsieb li l-gżira ssir Djoċesi għal rasha.

L-ewwel talba għat-twaqqif ta' Djoċesi

Kien x'aktarx nhar it-30 ta' Ottubru, 1798, meta l-Arċipriet Saver Cassar, Arċipriet tal-Matriċi, Mexxej tal-Ghawdxin kontra l-

L-Arċipriet F. Saverju Cassar

Franciżi u Gvernatur Ġenerali, talab għall-ewwel darba halli ghawdex isir Djoċesi għalih. F'isem il-Gvern u l-poplu Ghawdxi, hu talab lir-Re Ferdinandu III ta' Sqallija halli jagħti l-permess tiegħu **biex titwaqqaf id-Djoċesi ta' Ghawdex.**

Djoċesi ta' Ghawdex.

It-talba saret lir-Re għal żewġ raġunijiet: bit-tluq tal-Kavaliere ta' San Ġwann, il-gzejjer kienu reġġu għaddew formalment taht is-Saltna ta' Sqallija; u ir-Rejiet ta' din is-Saltna, bi privileġġ mogħti lilhom mill-Papa Urbanu II fl-1098, kellhom dritt li jippromovu t-twaqqif ta' Djoċesijiet fis-saltna tagħhom. L-ahhar kelma kienet tal-Papa, izda, irraġuna Cassar, jekk ir-Re ikun favur, il-Papa mhux ser imur kontra l-volontà tiegħu.

Meta l-petizzjoni ta' Cassar twasslet Palermo, il-Belt Kapitali tar-Renju Sqalli, inghatat lil Arċisqof Alfonzo Airoidi, il-Konsulent ewlieni tar-Re għall-hwejjeġ ekklesjastiċi. Ghalkemm kien sema' b'Ghawdex ma kellu ebda hjiel tal-gżira u qatt ma basar li kienet ġie daqshekk l-quddiem. Meta qies kollox, l-Arċisqof Airoidi qatagħha li jmessi t-talba ta' Cassar. F'taġhrifa qasira lir-Re, qallu ċar u tond: **il-gżira ta' ghawdex hi tali li jixraq illi l-Maesta' Tiegħu, fil-hniena kbira Tiegħu, juża d-drittijiet Sovrani Tiegħu u jilqa' t-talba Lilu magħmula.**

Il-qima li bihakien miżmum Cassar, flimkien mal-hidma għaqlija tal-ambaxxatur ta' Ghawdex f'Palermo, l-Avukat Frangisk Pace, gheni mhux ftit biex it-talba tibqa' miexja l-quddiem. Izda minhabba l-gwerer tar-Rivoluzzjoni f'Malta u fil-Mediterran, it-talba ma setghetx tiġi kkunsidrata minnufih. Nhar il-5 ta' Settembru 1800, Malta u Ghawdex għaddew taht il-protezzjoni tal-Ingilterra u l-

petizzjoni ta' Cassar sfat fix-xejn. Hu miet nhar is-16 ta' Diċembru, 1805, minghajr ma kellu x-xorti jara l-holma tiegħu issehh.

Tliet petizzjoni fl-1836

Iżda x-xewqa mnissla minnu ma mititx! Nhar it-30 ta' Diċembru, 1836, tliet għawdxin, il-Kanonku Gajtan Bondi, il-Kanonku Frangisk Portelli u n-Nutar Nicolò Tabone, personalment ipprezentaw it-tieni talba għad-Djoċesi lil Papa Gregorju XVI. Il-petizzjoni,

Papa Gregorju XVI

iffirmata minn 136 ruħ, fosthom il-Kapitlu kollu tal-Matriċi, tibda b'tagħrif fit-tul dwar Għawdex u dwar l-istituzzjonijiet, ċivili u ekkleżjaſtiċi fil-gżira. Wara li juruh it-twegħir li għaddejjin minnu, jitolbu lil Papa: **Uri l-hniena Tiegħek magħna u aqta' l-Gżejjer ta' Għawdex u Kemmuna mid-Djoċesi ta' Malta u waqqafhom fi Djoċesi għalihom.**

Biex ikompli jsahħu din it-talba, l-Għawdxin bagħtu petizzjoni oħra lir-Re William IV tal-Ingilterra. Semmewlu d-diffikultajiet li jiltaqgħu magħhom ta' kuljum u talbuh biex jippromovi t-talba tagħhom. Qalulu wkoll jagħmel hiltu **halli fl-għażla ta' Isqof għall-gżira ta' Għawdex tingħata preferenza lill-qassisin Għawdxin.**

L-Għawdxin ipprezentaw petizzjoni oħra lill-Gvernatur ta' Malta, Sir Henry Fredrick Bouverie (1836-43). Tawh ukoll kopja tat-talbiet li kienu resqu lill-Papa u lir-Re u talbuh jagħmel hiltu kollha halli jipprova

Sir Henry Fredrick Bouverie

Ir-Re William IV

jaqtagħlhom xewqithom.

Il-Gvernatur ma sab ebda diffikultà li jmexxi l-quddiem it-talba tagħhom, iżda qabel xtaq li jkun jaf kif jabsibha l-Isqof ta' Malta. L-Isqof Frangisk Saver Caruana (1831-1847) dlonk irrispondih b'ttra miktuba mill-Vigarju Ġenerali, Monsinjur Filippo Amato. Spjegalu l-ewwelnett li, skond il-ligi tal-Knisja, Djoċesi

ma tistax tigi mnaqqsa jew maqsuma meta l-Isqof ikun għadu haj. Qallu wkoll li l-Ghawdxin kienu kabbru bil-bosta d-diffikultajiet tagħhom u li għaldaqstant mhux veru hemm bżonn li Ghawdex isir Djoċesi.

Il-Papa Piju IX jifhem lill-Ghawdxin

Madankollu l-Ghawdxin ma qatgħux qalbhom u baqgħu jithabbtu. Izda qabel setgħu jaqtgħu xewqithom bagħtu xejn inqas minn erba' petizzjonijiet ohra - ilkoll indirizzati lil Papa Piju IX. It-tielet petizzjoni għad-Djoċesi u l-ewwel wahda lil Papa Piju IX, twasslet personalment minn Dun Pietru Pace u żewġ saċerdoti ohra għawdxin f'Gunju 1855. Nhar it-18 ta' Gunju, 1857, il-Kapitlu tal-Knisja Matriċi-Kolleggiata ta' ghawdex, reġa' kiteb lil Papa ha jfakkru fit-talba ta' sentejn qabel. Sadatant id-diffikultajiet kienu qed jintrebhu wahda wara l-ohra, u nhar il-15 ta' Awissu, 1862, intbagħtet il-hames petizzjoni iffirmata mill-Kapitlu tal-Matriċi u l-oghla nies tal-gżira. Ftit wara l-Vatikan għamel l-ewwel pass.

Fil-Konċistorju Sigriet tas-16 ta' Marzu, 1863, il-Papa hatar lil Mikiel Frangisk Buttigieg, l-Arċipriet tal-Matriċi, bħala Isqof Titulari ta' Lete u Isqof Awziljaru ta' Malta u għall-gzejjer ta' Ghawdex u Kemmuna. Nhar it-3 ta' Mejju, kien ikkonsagrat Isqof f'Ruma, u

nhar l-14 ta' Gunju, għamel l-Ingress solenni tiegħu f'Ghawdex. L-Ghawdxin kollha niżlu x-Xatt jilqgħuh. It-toroq mill-Imġarr sar-Rabat kienu mzejna b'ħafna bnadar u weraq tal-palm. Hekk kif il-karozzella ta' l-Isqof waslet fit-trufijiet tar-Rabat, kienu mnehhija ż-żwiemel. U, fost id-daqq tal-qniepen tal-Knejjes kollha, it-tfaqqih tal-murtali, id-daqq tal-banda u l-briju tal-folla, l-Isqof kien migbud mill-poplu Ghawdxin sal-Matriċi.

Kien fadal l-aħħar pass!

Il-Matriċi ssir Katidral

Nhar il-15 ta' Frar, 1864, l-Ghawdxin reggħu bagħtu petizzjoni ohra lill-Papa. U l-Papa Piju IX, li sadatant kienu għamlu monument mill-isbah ta' l-injam fuq il-presbiterju tal-Matriċi, fl-aħħar qata' xewqithom. Permess tal-Bolla **Singulari Amore - B'Imhabba liema bhalha**, nhar is-16 ta' Settembru, 1864, twieldet uffiċjalment **Il-Knisja ta' Ghawdex**.

L-aħbar inghatat mill-Papa fil-Konċistorju tat-22 ta' Settembru, meta saret ukoll il-hatra ta' l-Isqof Buttigieg bħala l-ewwel Isqof ta' Ghawdex. Sa l-ghada fil-għaxija l-aħbar kienet xegħlet 'l ghawdex kollu u saret mixgħela kbira. Mijiet ta' Ghawdxin telghu il-Katidral u dawru l-monument tal-Papa Piju IX b'eluf u eluf ta' fjuri. Sadatant bdew it-thejjijiet għall-

L-Isqof Buttigieg

Ingress fil-Matriċi, li bl-istess Bolla Pontifiċja kienet dikjarata l-Knisja Katidrali ta' Ghawdex.

L-ispejjes ghat-twaqqif tad-Djoċesi telghu għal 650 u kull parroċċa tad-Djoċesi tat sehem għall-ispiza skond in-numru ta' nies li kienu joqogħdu fihom.

Is-Sibt, 22 ta' Ottubru, fil-ghodu, il-Legat tal-Papa, il-Kanonku Lwiġi Fernandez, wassal uffiċjalment fil-Katidral il-Bolla **Singulari Amore**. Dritt wara mexxa ċ-ċerimonja tal-pussess tat-tlieta u ghoxrin Kanonku tal-Kapitlu Katidrali. Fil-ghaxija saret iċ-ċerimonja tal-Intronament: il-Kanoniċi weghdu l-ubbidjenza lill-Isqof il-gdid.

Jum l-Ingress

Il-Hadd, 23 ta' Ottubru, 1864, jibqa' għall-dejjem wiehed mill-isbah jiem fl-istorja, millenarja tal-Gżira Ghawdxija. Mat-tbexbix

il-jum, il-fratelli tat-tmienja u ghoxrin fratellanza, il-patrijiet tat-tliet ordnijiet, is-sacerdoti u l-kanonċi kollha telqu b'purċissjoni mill-Katidral il-gdid sal-Flora tas-Salib tat-Tigrija, fejn intramat kappella. Ftit wara, l-Isqof Mikiel Buttigieg telaq f'parilja mill-Kunvent tal-Kapuċċini għall-istess post. Fil-kappella kien imlibbes il-kappa u l-mitra, imbagħad rikeb debba bajdanja u taht baldakkin merfugh mill-oghla awtoritajiet Ghawdxin beda l-ingress għall-Katidral. Tfajjel żgħir mexxa quddiem bil-Bolla. Tfajjel iehor qralu l-indirizz ta' merħba hekk kif kien ser jibda' t-telgha tal-Belt.

U fost id-daqq solenni tal-qniepen, il-mużika ferreħija tal-baned u l-ghajjat bla jaqta' tal-poplu kollu Ghawdxij, Mikiel Frangisk Buttigieg, l-ewwel Isqof ta' Ghawdex, għamel l-Ingress tiegħu fil-Katidral.

Għal tagħrif iktar dettaljat dwar dan kollu, aqra l-ktieb ta' l-istess awtur, Dun Joe Bezzina:

RELIGION AND POLITICS IN A CROWN COLONY THE GOZO-MALTA STORY 1798-1864

Aħtaf l-okkażjoni ta' dan l-anniversarju u akkwistah nofs prezz mingħand l-awtur 2, Triq Gedrin, Rabat, Ghawdex.

Lm2.75 minflok Lm5.50.

Haffef. Numru limitat!

BUBBLES — General Importers

Kennedy Square, Victoria.

Joffrikkom:

- * Kmamar tal-Banju
- * Madum taċ-Ċeramika
- * Geysers
- * Mirja

**Mill-Aktar Moderni u bi Prezzijiet
L-AKTAR MODERATI**

Director: Francis Caruana.

L-ISQOF ALPHERAN DE BUSSAN FL-EWWEL VIŻTA PASTORALI *Fil-Matrici Kollegġjata ta' Ghawdex* *Fis-Sena 1729*

*Alexander Bonnici O.F.M. Conv.
H.E.D., S.Th.L., Ph.B.*

Din il-ġrajja se tehodna lura 260 sena, meta l-ġzejjer ta' Malta u Ghawdex sa minn sena qabel ġew moghtijin Isqof Franċiż biex imexxihom. Kien Mons. Pawlu Alpheran de Bussan. Meta ġie magħżul Isqof hu ma kellux hlief 44 sena. Kien ilu biss tmintax-il sena saċerdot. Hu ġie kkonsagrat Isqof f'Ruma, fl-14 ta' Marzu, 1728.¹ Fl-istess sena tal-ghażla tiegħu, Alpheran ried ikun jaf tajjeb id-djoċesi. Hu beda viżta pastorali li hadet fit-tul, u saret bejn is-snin 1728-1729. lil Ghawdex, hu hallieħ għall-ahħar. L-akbar importanza għet moghtija lill-Kollegġjata ta' l-Assunta, li f'dak iż-żmien kienet il-Kollegġjata wahdanija ta' Ghawdex. Din il-ġabra storika se tidher ippubblikata għall-ewwel darba, għaliex qed tinbena fuq l-original tal-viżta pastorali li hu konservat fil-Kurja ta' l-Arċisqof ta' Malta.

Thejija għall-Viżta

Il-viżta pastorali ma kenitx eżami tar-registri u f'tit funzjonijiet. Il-poplu kien jiġi ppreparat biex jiġgedded spiritwalment. Għalhekk kien ikun hemm bħal missjoni qabel il-viżta pastorali. Tliet qassisin li jahdmu fil-qasam pastorali kienu jintbagħtu xi granet qabel biex ikellmu lill-poplu. Kienu jissejju "il-Missjunarji tal-Viżta". Għall-Kollegġjata ta' Ghawdex, l-Isqof għażel lill-Kappillan tas-Siġġiewi Dun Salv Tabone, il-Kappillan ta' H'Attard Dun Arkanġlu Debono, u lill-qassis Dun Frangisk Wzzino. Dawn marru Ghawdex fit-2 ta' Ottubru, 1729, u għal hafna granet hadmu fost il-poplu bi priedki u bl-amministrazzjoni tas-sagramenti.²

L-Isqof jasal Ghawdex

Fit-12 ta' Ottubru, l-Isqof Pawlu Alpheran de Bussan telaq mill-palazz tiegħu tal-Belt.

L-Isqof Pawlu Alpheran de Bussan

Miegħu, hu ha tliet qassisin biex ighinuh fil-viżta. Dawn kienu a) il-Kan. Gwanbattista Balzan: dekan tal-Katidral u vigarju ġenerali tad-djoċesi b) il-Kanonku tal-Katidral Adrijan Gregorio, u c) Dun Ġużepp Costanzo. Miegħu, hu ha wkoll lil Dun Dumink Cassar, bħala ċerimonjier. L-Isqof u s-segwitu tiegħu telqu mill-Port il-Kbir tal-Belt fuq dghajsa kbira mmexxija bl-imqadef.

Malli kien diehel fl-Imġarr ta' Ghawdex, lill-Isqof sellmulu bl-isparar ta' seba' tiri mill-kanuni tat-torri ta' Garzes. Mill-Kollegġjata, niżlu jilqgħuh il-Kanonku Adeodatu-Frangisku Formosa u hafna ekklesjastiċi oħrajn. Alferan iġġarr lejn ir-Rabat fuq sedja ġestatorja. Kif wasal ir-Rabat, hu sab

jistennieh biex isellimlu lill-Kavaler Paolo Antonio De Barbantana, li f'dak iż-żmien kien Gvernatur ta' għawdex. Ġew sparati 12-il bomba oħra, indaqgħew il-qniepen tal-knejjes kollha, u hafna nies deħru hienja bil-preżenza ta' l-Isqof. Kemm kien se jidm f'Għawdex, hu kellu jqijs bħala daru lid-dar kbira tal-Baruni Sidor Viani. L-Isqof għadda erbat ijiem f'Għawdex qabel ma beda l-viżta fil-Kollegġjata ta' l-Assunta.³

Il-Qima lejn Marija Assunta

Il-viżta pastorali fil-Kollegġjata bdiet fis-16 ta' Ottubru. Il-kanċellier tal-viżta niżel f'hafna dettalji fid-deskrizzjoni tiegħu. Minn dawn, naghżlu biss xi haġa.

Il-Kollegġjata kellha kwadru qadim hafna bħala t-titular tal-knisja. Fih kien hemm iffigurat il-misteru ta' l-Assunzjoni tal-Verġni Mbierka. 'Ad-dawra tiegħu, kien hemm numru ta' kwadri oħrajn. Fuq in-naħa t'isfel, kien hemm kwadri ta' l-Annunzjata u ta' Marija Inkurunata. Fin-nofs, kien hemm kwadru tal-Verġni Marija b'Ġesù ċkejken fi hđanha fuq naħa, u l-Appostli San Pietru u San Pawl fuq in-naħa l-oħra. Taħt dawn kollha, kien hemm kwadru ċkejken devot li juri l-Verġni Marija. Lejn il-ġenb tal-kwadru l-kbir ta' l-Assunta, kien hemm żewġ kwadri oħrajn: wieħed juri l-San Publu, u l-iehor 'il Sant'Agata: żewġ patrni tad-djoċesi.

Il-kwadru titulari kellu lampier tal-fidda mdendel quddiemu. Dan kien jixgħel kontinwament. għad-dawl tiegħu, kienet thallas il-Kollegġjata.⁴

Il-festa titulari kienet tiġi ċelebrata permezz ta' quddiesa kantata fil-15 ta' Awissu. Quddiesa oħra kienet issir filgħodu kmieni biex tissodisfa għal obbligu ta' Raniero u Mikiel Machanuzio. Din kienet flok il-festa li, żmien qabel, kienet tiġi ċelebrata fi knisja tal-kampanja ddedikata għall-Assunta; kienet knisja li ġiet ipprofanata. B'raba ma' l-istess legat. fl-imghoddi, kienu jitqassmu żewġ "salmi" qamh maħdum fi hbejżiet. Dawn il-hbejżiet kienu jingħataw lill-fotra.

Biż-żmien, dawk il-hbejżiet ma tqassmux iżjed. L-Isqof Giacomo Canavas (1713-1721) kien hareġ digriet biex, flok ma jitqassam il-hobż, is-somma tal-legat tingħata bħala benefiċċju għall-isptar imsemmi għal San Ġiljan, u li kien qiegħed fil-kastell tar-Rabat.

L-Arċipriet kien fid-dmir li jieh u hsieb li dik l-offert tingħata.⁵

Devozzjonijiet u Fratellanzi

Ma' l-artal tad-Duluri, kienet marbuta l-festa li ssir il-Ġimgha fuq Hadd il-Passjoni. Kien jitkanta l-ghasar lejliet il-festa, u ssir quddiesa kantata nhar il-festa. Kollox kien isir mir-renti tal-beni marbutin ma' l-artal innifsu. F'dak l-artal, kull nhar ta' Ġimgha, fix-xahar ta' Marzu, kienet titkanta s-sekwenza **Stabat Mater Dolorosa**. Dun Frangisk Vella, l-ewwel kappillan taż-Żebbuġ, kien halla lill-artal kapital ta' 12-il skud u 6 irbajja. L-amministrazzjoni tal-kapitali kienet f'idejn il-kanonku Dun Ġiljan Camilleri.

Ma' l-artal tad-Duluri, kien hemm marbuta l-**Fratellanza tas-Sagrament**. Fiha setgħu jinkitbu kemm l-irġiel kif ukoll in-nisa. Kienu jsiru purċissjonijiet tas-Sagrament f'Korpus, fl-Ottava, u kull Tiolet Hadd tax-xahar.⁶

Fuq in-naħa tax-xellug tal-Magġur, kien hemm l-artal tal-**Madonna tar-Rużarju**. Il-festa kienet, bħal-lum, fl-ewwel Hadd ta' Ottubru. Kien jitkanta l-ewwel għasar. Nhar il-festa, kienet titkanta l-quddiesa, u kien ikun hemm purċissjoni solenni bl-istatwa tal-Madonna. Fil-Kollegġjata kien hemm il-**Fratellanza tar-Rużarju**. Din kienet taħseb għall-ispejjeż kollha tal-festa.⁷

Il-festa devozzjonali ta' Sant'Orsla

L-artal ta' Sant'Orsla kien fejn nafuh illum: fl-ewwel fin-navata tax-xellug tal-Knisja. L-artal kien imżejjen bi kwadru kbir li juri l-qaddisa. Taħt il-kwadru, imdahħla fil-hajt kien hemm teka f'għamla ovali, u fiha kien konservati xi relikwi. Il-festa tal-qaddis kienet tiġi ċelebrata fil-21 ta' Ottubru mill-Kapitlu tal-Kollegġjata. Ma kien hemm l-ebda renti marbutin mal-festa. Kienet titkanta quddies, u ssir purċissjoni mat-toroq tal-kastell. Fil-purċissjoni, kien jingarr bust ta' l-injam li fih hemm relikwa mill-ghadam ta' din il-qaddisa. Kienu jmorru hafna nies għal dik il-purċissjoni devota. Dan kien għaliex l-għawdxin kienu jqimu 'l-Sant'Orsla bħala patrna. Nhar il-festa tagħha, hadd ma kien jaħdem.

L-artal ta' Sant'Orsla kellu xi pizijiet marbutin miegħu. Kien hemm l-obbligu ta' quddiesa wahda kuljum, kif jidher fl-atti tan-Nutar Lucio Dello Re, f'kuntratt li sar fis-

17 ta' Lulju, 1636. Il-quddiesa fl-artal ta' Sant'Orsla kienet issir mill-Patrijiet ta' Santu Wistin u San Frġnsik tar-Rabat ta' Ghawdex, billi ġimgha jqaddes patri agostinjan u ġimgha patri frangiskan-konventwali.⁸

Xi dettalji dwar il-Knisja

L-Isqof Alpheran de Bussan tala' wkoll fuq il-kampanar li hu fuq il-lemin tal-Knisja. F'dak iż-żmien, kien hemm imdendel tliet qniepen tal-bronż.

Dwar il-kostruzzjoni tal-knisja, inkiteb li nbriet mill-ġdid fl-aħhar żmien, f'ghamla iżjed moderna, iżjed eleganti, u hafna iżjed sabiha milli kienet. L-istruttura arkitettonika tagħha ġiet meqjusa bhala waħda li ssahhret. Hi nbriet f'ghamla ta' salib, u żżejnet b'hafna skultura, kemm minn ġewwa kif ukoll minn barra. Issaqaf hu f'ghamla ta' diversi hnejjiet.

Il-paviment tal-knisja kien miksi b'ġebel maqtugħin tajjeb f'ghamla kwadrata. Il-kor, wara l-maġġur, kien meqjus bhala wiehed kbir fid-daqs. Hu wkoll kellu s-saqaf tiegħu f'ghamla ta' hnejja. F'kappella, fuq il-lemin tal-kor, inżamm is-Sagrament. Minbarra ż-żewġ dirghajn tas-salib latin fejn kien hemm artal f'kull naha, hemm navata ċentrali kbira, bi tliet kappelli fuq kull naha tagħha.

Id-deskrizzjoni hi tal-knisja ta' llum, kif kienet 260 sena ilu. Għalhekk, inkiteb li kien hemm ukoll żewġ bibien li jagħtu għal barra. Il-bieb il-kbir, fil-faċċata, ihares lejn il-punent, u kien diġa' b'hafna taraġ tal-ġebel quddiemu. Il-bieb l-iehor kien iżjed ċkejken, u kien fit-tieni kappella fuq il-lemin tal-maġġur. Missirijietna, sakemm kien possibbli bnew il-knejjes iħarsu lejn il-punent. Ir-raġun kienet għaliex ix-xemx tinzel fil-punent. B'hekk id-dawl naturali kien jitgawda hafna iżjed għaliex iġhaddi għal gol-knisja mir-rużun, jew minn tiegħa kbira, jew mill-bieb miftuħ tal-knisja, sa fil-ghaxija.

L-isqof għamel osservazzjoni waħda. Kien xieraq li knisja bħal dik, kienet l-iżjed waħda importanti ta' Ghawdex, ikollha orġni aħjar biex jaqdiha iżjed għall-funzjonijiet liturġiċi ta' matul is-sena.⁹

FI ŻMIEN TA' ARĊIPRIET ĠDID

Ta' min ifakkar li, wara sena mill-wasla f'Malta ta' dan l-isqof Alpheran De Bussan, kien miet l-Arċipriet Niccolò Natale Cassia Magri. Kien miet fis-16 ta' April, 1729. Kien l-

Arċipriet li bena l-knisja li għadna kif iddeskrivejna, wara li l-qadima kienet ġarrbet hsarat kbar fit-terremot li heżżeż lil Malta fl-1693. Inżidu wkoll li dak kien Arċipriet li kien ha f'idejha tmexxi ta' knisja parrokkjali mġarrfa, għaliex beda jmexxi bhala Arċipriet propju fis-sena 1693.

Għalhekk, din il-viżta ta' Alpheran De Bussan f'Ottubru 1729 kienet ukoll l-ewwel laqgħa tiegħu ma' l-Arċipriet ġdid li hu kien għadu kif qieghed għall-Kollegġjata ta' l-Assunta. Kien il-Kanonku Adeodat Frangisk Formosa, mill-belt Valletta. Dan kien saċerdot għaref, illawrjat fit-Teoloġiji u bit-titlu onorifiku ta' protonotarju apostoliku. Meta lahaq Arċipriet, hu kien ilu tliet snin kanonku ta' dik il-Kollegġjata.

L-Isqof, waqt il-viżta tiegħu, sab li l-Kollegġjata kellha tmien kanonċi. Barra minn dawn, kien hemm, 28 qassis u 9 kjerċi. Fost il-kjerċi, skond id-drawwa permessa f'dak iż-żmien, kien hemm tlieta miżżewġin.¹⁰

Il-Kollegġjata ta' l-Assunta kellha l-kleru l-iżjed kbir ta' Ghawdex. F'dak iż-żmien, fl-irhula, is-saċerdoti kienu għadhom f'it. Il-parroċċa waħdanija li kellha kleru kbir kienet

dik ta' San Ġorġ tar-Rabat. L-Isqof mar minnufih fiha, hekk kif spiċċa mill-viżta pastorali fil-Kollegġjata Matriċi ta' l-Assunta. F'San Ġorġ, fi żmien din il-viżta ta' Alpheran De Bussan, kien hemm 25 qassis u 8 kjerċi. Minn dawn il-kjerċi, 2 kienu miżżewġin. Il-Kan. Adeotat Franġisk Formosa, waqt li kien Arċipriet tal-Kollegġjata, kien ukoll kappillan tal-parroċċa ta' San Ġorġ. Il-Kollegġjata, f'dak iż-żmien, kellha żewġ knejjes li kienu filjali tagħha. Dawn kienu ddedikati għal San Ġużepp u Santa Barbara, u t-tnejn kienu jinstabu fil-kastell.¹¹

Dan hu xaqq dawl iehor fl-istorja tal-parroċċa l-iżjed magħrufa ta' Ghawdex, li 7 quddiem kellha tkun magħżula biex issir il-Katidral ta' djoċesi ġdida.

DOKUMENTAZZJONI

¹ R. Ritzler-P.Serafin, Hierarchia Catholica, V(1667-1730), 1952,p.264.

² AAM,VP, 32(1728-1729),f.605r.

³ Ibid.,ff.605r-606v.

⁴ Ibid.,609v.

⁵ Ibid.,f.610r-v.

⁶ Ibid.

⁷ Ibid.,ff.612v-613r.

⁸ Ibid.,f.615r-v.

⁹ Ibid.,ff.618v-619r.

¹⁰ Ibid.,f.674r-v. Ara A. Ferrea, Descrizione Storica delle Chiesa, 1866, p.549.

¹¹ AAM, VP, 32, ff.169r.620r.675r-v.

• *Din is-sena 1989 iżżanżnu fil-Katidral 6 Pavaljuni tad-damask tal-Palma bil-frenza u l-gallum tad-deheb ghas-sitt arkati tan-navi.*

• *Żewġ pilastri tad-damask brokat bid-deheb għaż-żewġ pilastri ta' hdejn il-Kwadru Titulari li jġib ix-xbieha ukoronata ta' Marija Assunta.*

Mons. Nikola Vella ha l-pussess ta' Kanoniku Kuġitur fl-25 - 9 - 1988.

Nifirhulu u nawgurawlu hidma twila b'riżq il-Knisja Katidrali.

IL-KWADRU TAS-SALVATUR FIL-KATIDRAL

Mons. Arcipriet Carmelo Seicluna

Il-kwadru tat-Trasfigurazzjoni ta' Sidna Ġesù Kristu fil-Katidral jew kif nafuh ahna fir-reliġjożità popolari, bhala l-kwadru tas-Salvatur, jinsab fil-kappella hekk imsejha tar-relikwiji. Din il-kappella gġib dan l-isem l-ghaliex fiha nsibu bosta fdalijiet tal-qaddisin li qabel ir-riforma liturgika kienu jittiehdu minnhom biex jiġu mqeghdin fl-altari li jiġu kkonsagrati. Dan il-kwadru f'it li xejn jolqot il-ghajn billi huwa iżghar mill-ohrajn ta' l-artali u wkoll l-ghaliex f'din il-kappella tinsab l-istatwa-bust ta' S. Ursula. Barra min hekk f'din il-kappella jinsab il-qafas tal-ġisem shih ta' Santa Lucida taht il-mensa ta' l-artal. Hemm bosta attrazzjonijiet f'din il-kappella li ma jhallux l-attenzjoni ta' dak li jkun tikkoncentra fuq dan il-kwadru tas-Salvatur.

ARTIST RUMAN

Il-pittur ta' dan il-kwadru dnub li mhux maghruf. Imma kulhadd jaqbel li huwa kwadru tajjeb u dawk li huma esperti fil-qasam ta' din il-fergha ta' l-arti, il-koll kemm huma jistqarru u jaqblu li dan il-kwadru huwa ta' artist Ruman. L-arti rumana, żgur li aktar minn arti ta' pajjiżi ohra, giet influwenzata mir-reliġjon ta' Kristu, mir-reliġjon nisranija billi f'ċertu sens nistghu nqiedu li Ruma hija n-nieqa ta' din ir-reliġjon li għallimna Kristu. Min pinga dan il-kwadru juri biċ-ċar li huwa kien familjari hafna mal-Bibbja l-ghaliex f'dan il-kwadru li-ahhar mill-ahhar ma għandnix hliet episodju mill-hajja ta' Kristu li nsibu reġistrat fil-Vangeli sinottiċi, jiġifieri fil-Vangelu ta' S. Matthew, S. Luqa u S. Mark. L-artist jixhed ukoll li r-reliġjon ta' Kristu ma kenitx biss għalih mezz biex jaqla' l-hobzna ta' kuljum, ma kenitx għalih mezz biss ta' ghajxien, imma fuq kollox kienet id-duttrina li toffrila l-prinċipji mehtiega biex fuqhom ifassal hajtu halli jghix ta' nies.

L-artist Ruman, għalkemm mhux maghruf,

mill-figuri li pinga f'dan il-kwadru ta xhieda hajja li r-reliġjon ta' Kristu fit-termometru tal-valuri tiegħu kienet timmarka grad prijoritarju fuq hwejjeg tad-dinja. Barra minn hekk, dan il-pittur wera f'dan il-kwadru l-influenza reliġjuża li kellu fid-dinja kollha t-tagħlim tal-Missirijiet Mqaddsa fi żmien. Fil-fatt f'dan il-kwadru niltaqghu max-xbiha ta' S. Injazju ta' Antjokija. L-artist biex dahhal dan il-qaddis u mhux qaddis iehor fil-kwadru tas-Salvatur, bilfors kellu stima kbira lejn it-tagħlim ta' dawn il-Missirijiet li matul il-medda ta' l-ewwel żminijiet tal-Knisja żgur ghamlu l-almu kollu tagħhom possibli biex ixandru l-Bxara t-Tajba lill-holqien kollu u f'kull parti tad-dinja. It-tagħlim tagħhom għadu validu sal-lum.

L-Injazju kien it-tieni wiehed wara S. Pietru li mexxa l-knisja.

IL-KWADRU

Il-kwadru li hu madwar metru u nofs twil b' metru wisgha; fih tliet taqsimiet. Fit-taqsimi ta' fuq ghandna lil Kristu bejn Mosè u Elija donnhom fi djalogu ma' Kristu ghax kif ighidilna l-Evangelista dehru Mosè u Elija jithaddtu ma' Kristu (cfr. Mt. 17:2). Bla dubju ta' xejn l-artist ma naqasx li jpingi lil Kristu f'dija leqqina biex ikun konformi ma' dak li hallilna bil-miktub u registrat San Mark fil-Vangelu tieghu fejn naqraw: "Gesù ha mieghu l-Pietru u l-Gakbu u l-Gwanni, tellagghom wehldhom fuq muntanja gholja, u tbiddel quddiemhom. U l-biesu sar abjad u jghammex b'dija ta' l-ghageb: ebda hassiel fid-dinja ma jista' jgib hwejjeg bojod daqshekk." (Mk.9:1-2). Kristu mtajjar f'dan il-kwadru juri bič-čar ir-rebha li gab fuq il-mewt u li hu tabilhaqq ir-ras ta' dik il-Knisja bla tebgħa u bla tikmiza, kollha gmiel u sbruħija kif jiddiskriviha wisq tajjeb San Pawl fl-ittra tieghu lill-Efesin (cfr. Ef. 5:26-27). Bir-raġun, għalhekk, il-figura ta' Kristu tiddomina l-kwadru kollu b'mod li min iħares lejha, l-attenzjoni tieghu tikkoncentra fuq dan Kristu li hu tabilhaqq il-persuna prinċipali ta' dan l-episodju ewanġeliku.

Iż-żewġ persunaġġi bibbliċi tar-Rabta l-Qadima, Mosè u Elija, għandhom ukoll ċerta mportanza f'dan il-kwadru u kważi mahkumin mid-dija tal-glorja ta' Kristu. Bir-raġun il-pittur tahom din l-importanza fil-kwadru tieghu biex b'hekk ikun jaqbel ma' dak li qal San Luqa dwarhom: "Dawn (i.e. Mosè u Elija) dehru fil-glorja, jithaddtu fuq it-tmien ta' hajtu (hajjet Gesù) li kellu jsehh f'Gerusalem" (Lq.9:30). Evidenti l-hwejjeg ta' Mosè u Elija ma jirkaččjawn daqs ta' Kristu, imma fl-istess hin il-pittur bil-mod li libbħom wera bič-čar li Gesù għandu jkun fič-čentru tal-graħja tad-dinja, fin-nofs bejn iż-żmien tat-tama fil-miġja tal-Messija, żmien rappreżentat minn Mosè fuq it-Taboe u l-eskaton mistenni minn dawk li qegħdin iħixu fl-aħħar żminijiet ta' qabel Kristu li fuq it-Tabor kienu rappreżentati minn Elija.

IT-TIENI PARTI TAL-KWADRU

It-tieni parti tal-kwadru jew aħjar il-parti tan-nofs nsibu tliet appostli li f'din l-okkażżjoni Kristu ha mieghu: Pietru, Gakbu u Gwanni. San Pietru anki f'dan il-kwadru bir-raġun kiseb il-primat fost it-tliet Appostli. Jinsab

f'nofshom mixhut fl-art b'wičči l fuq u b'ghajnejh iffissati lejn Kristu. Donnu qed ighidlu: "Mgħallem, kemm hu sew li aħna hawn. Ha ntellgħu tliet tined, wahda għalik, wahda għal Mosè u wahda għal Elija" (Lq.9:33).

San Gwann imbagħad li qiegħed fuq il-lemin ta' San Pietru hu mġenneb b'mod il-harstu hi iffokata kollha kemm hi fuq Kristu. Bil-mod li pingħ il-pittur u l-pożizzjoni li biha pingħ l-artist donnha qed tghidilna li dan San Gwann żgur li ftakar f'din id-dehra meta kiteb: "Aħna rajna l-glorja tieghu, il-glorja li għandu mill-Missier bħala Ibnu l-Wahdieni, mimli bil-grazzja u l-verità." (Gw. 1:14). U San Gakbu li jinsab fuq ix-xellug ta' San Pietru f'din it-tieni parti tal-kwadru tistħajli li gab ukoll quddiem ghajnejh it-trasfigurazzjoni ta' Kristu meta kiteb: "Hien l-bniedem li jistabar fit-tigrib, ghax wara li jkun għeleb it-tigrib, jaqla l-kuruna tal-hajja li l-Mulej wiegħed lil dawk li jhobbuh." (Gk. 1:12). San Gakbu li kien daq il-hena tal-Genna fuq it-Tabor, ma setghax ma jgibx quddiem ghajnejh din il-viżjoni waqt li hallilna dan il-hsieb bil-miktub. Fil-kumplex tagħhom dawn it-tliet appostli ftiit li xejn, anzi totalment xejn ma jfixxli l-figura dominanti ta' Kristu ghax il-pittur għaraf ipingħom b'kuluri u lwien li ma jghajtux.

IT-TIELET PARTI TAL-KWADRU

Fit-tielet u l-aħħar parti tal-kwadru għandna lil Sant'Injazju ta' Antikjokija msieheb minn tliet anġli. Ma nafx eżatt x'inh i-raguni kif l-artist pinga lil dan il-qaddis f'dan il-kwadru tas-Salvatur. Fil-bidu sqarrejt li dan jista' jkun dovut għall-fatt li t-tagħlim tal-missirijiet Mqaddsa setghd kellu influwenza kbira fuq l-inkwadri tal-pitturi ta' kull żmien. Iżda dan jista' jkun ukoll l-għaliex l-artal tas-Salvatur hemm magħqda mieghu fundazzjonijiet li kienu marbuta ma' kappelli rurali ġew profonati mill-Isqfijiet fil-Viżti Pastoral tagħhom. U jista' ngħata l-każ li kien hemm xi wahda minn dawn il-kappelli mwaqqfa lil dan il-qaddis S. Injazju ta' Antikjokija. Barra minn hekk dan l-artal jissejjaħ ukoll tar-Relikwiġi, kif diġa sqarrejt. U skond it-tradizzjoni l-ghadam li fih dan l-artal hu fdal ta' qaddisin nsara li sfaw maqtulin fil-persekuzzjoni ta' l-insara mill-Imperatur Neruni. U Sant'Injazju kien wieħed mill-

qaddisin tal-bidu tal-era Kristjana. Jista' jkun li l-pittur ghal din ir-raġuni pinga lil dan il-qaddis. L-artist b'sengha mhix komuni pinga lil dan il-qaddis b'harstu; msammra fuq Kristu trasfiguratur donnu qed jghidlu l-kelmiet li f'hajtu ta' spiss S. Injazju kien jistqarr: "Nixtieq lil dak li miet ghalina; irrid lil dak li rxoxta ghalina."

Hdejn dan il-qaddis sewwa jidhru tliet angli l-aktar helwin donnhom marbutin flimkien b'katina misterjuża. Ghalenija dawn l-angli qishom qeghdin ferhanin ikantaw fuq l-arpi meludjużi taghhom l-ghanja tas-sultan David: "Duqu u taraw kemm hu tajjeb il-Mulej" bliskop li jbenne fis-serhan ta' hogor il-paci l-erwieh tal-qaddisin martri li x'uhud mill-fdalijiet taghhom jinsabu f'dan l-artal merfughin f'recipjenti speċjali. Il-karnaggjon ta' dawn l-angli, ghalkemm ftit li xejn jirkaččja meta tipparagonah mal-lwien li maghhom tiltaqa' f'dan il-kwadru, madankollu dan l-karnaggjon ghandu wkoll il-partikularità tieghu għax ftit jew wisq jikser il-monotonija tal-hasda li garrbu l-personaggi tat-Tabor quddiem it-trasfigurazzjoni ta' Kristu. U l-ewwel angli li hemm hdejn Sant'Injazju ta' Antikjokija qed inewwlu għal bhal speċi qed jghidlu li ruhek hi bajda bhal dal-gilju u t'fuh bil-virtujiet daqs il-fwieha li jarmi għal bajdant li għadu kemm fetah mill-blanzun tieghu.

IT-TEOLOĠIJA TAL-KWADRU

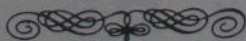
Il-Misteru tat-Trasfigurazzjoni ta' Sidna Gesù Kristu jghallimna bič-čar li dan il-Feddej taghna jokkupa l-post prinċipali fl-Istorja tas-Salvazzjoni tal-bniedem. F'dan l-episodju ewanġeliku, għalhekk, Moše u Elija, li kienu jirrapreżentaw il-liġi kollha tar-Rabta l-Qadima u lil-profeti, dehru jbaxxu rashom quddiem Gesù u jhallu l-missjoni taghhom f'idejn Gesù li minnu ġejja kull setgħa l-ghaliex minn issa l-quddiem wiehed kellu jkun il-Legislatur ta' kolloxx u ta' kulhadd, wiehed kellu jkun il-profeta tal-bnedmin kollha, Gesù Kristu. U dan evidenti, il-ghaliex Kristu huwa

Alla.

It-trasfigurazzjoni wkoll fiha nnifisha hi thabbira tas-sebħ tal-Għid, il-ghaliex Gesù meta tbbidel fuq it-Tabor, hu wera s-sebħ tieghu, sebħ li sal-qawmien mill-imwiet kien mohbi, għax biex ikun bħalna, ried jfćecken, ixejjen lilu nnifsu. U għalhekk jekk fil-qawmien mill-imwiet Gesù wera tabilhaqq li hu Alla, hekk ukoll fit-trasfigurazzjoni tieghu, Gesù ried jaghti prova tad-divinità tieghu, ried juri li ghalkemm sa jghaddi minn bosta tigrīb, madankollu huwa l-istess Alla ta' qawwa u ta' setgħa bla tarf li quddiemu f'kull irkobbja tilt-ewa fis-sema, fuq l-art u anki taht l-art. (cf San Pawl, Fil 2, 10). Fuq kolloxx Gesù offra din il-prova tad-divinità tieghu fuq it-Tabor biex id-dixxipli u l-Appostli tieghu ma jithawdux u ma jiddubitawx minn din id-divinità tieghu billi Huwa kellu jsoffri Passjoni l-aktar harxa u mewt l-aktar umiljanti fuq l-ghuda tas-Salib.

Kieku Gesù ma tbbidilx quddiem l-Appostli biex dewwaqhom f'it mid-divinità tieghu, kienet tkun haġa l-aktar loġika li dawn is-segwači ta' Kristu kienu jibdedw jiddubitaw jekk l-Imghallem Divin taghhom, il-Messija Gesù, hux tabilhaqq Alla meta kienu jarawh magħfus taht it-toqol tas-Salib u jmut fuq l-istess salib msammr fl-gholja tal-Kalvarju. Il-mewt tas-Salib kienet għal-Lhud l-akbar sahta t'Alla u għall-Griegi u r-Rumani kienet l-akbar għajb li jista' jaqa' fuq il-bniedem.

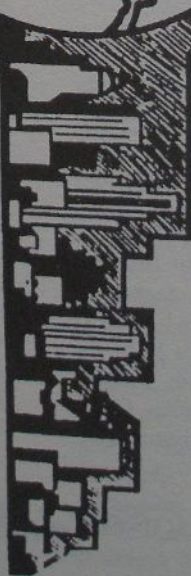
Is-shaba kollha dawl, il-lehen mis-sema, huma sinjali tad-dehra ta' Alla, ta' teofanija, dehra li hi grazzja kbira għat-tliet Appostli. Fil-miraklu tat-Trasfigurazzjoni, Gesù halla tidher tiddi għal ftit waqtet dik il-glorja tad-divinità li kienet dejjem mghottija bil-velu ta' ġismu. Is-shaba li dehret f'dan il-miraklu, bhal l-ishaba ta' l-Esodu turina l-prezenza t'Alla. U l-lehen tal-Missier "Lilu Isimghu" jghallimna li ahna m'ahnix aktar marbutin biex nobdu l-liġi u l-profeti, imma biss lil Kristu, għax Hu l-veru Alla.

DST'S

DST'S Travel

YOUR KEY
to the
WORLD

45, St. Francis Square, Victoria, Gozo. Tel: 663977
228, St. Paul Street, Valletta, Malta. Tel: 624983 / 626628

IL-PARROĊĊA FL-ISTORJA TAL-KNISJA

Kitba ta' Mons. Arc. Carmelo Scichuna

L-etimologija tal-kelma parroċċa ġejja mill-kelma griega **'paroikia'** li fl-ewwel żminijiet tal-Knisja ma kenitx tfigher haġa oħra hlief poplu pellegrin li d-destinazzjoni tiegħu ma hijix għajr is-sema. U dan jaqbel hafna ma' dak li jgħalliem l-Appostlu Missierna San Pawl fl-Ittra tiegħu lill-Filippin meta stqarr: "Hafna jiftahru b'dak li jmisshom jishtu minnu. Saru donnhom eghdewwa tas-Salib ta' Kristu. Tmiemhom hu t-telfin tagħhom, żaqqhom hi alla tagħhom u sebhhom fil-għajb, hsibhom fil-hwejjeġ ta' din l-art. **Iżda ahna beltna hi s-sema**". (Fil.3:18-20). B'dawn il-kelmiet San Pawl bi kliem ċar jindika li l-parroċċi kellhom mira waħda: dik li jwasslu lill-bnedmin għand Alla li minnu ġejjin. U l-fatt li l-ewlenin insara kienu jiltaqgħu flimkien biex jaqsmu l-Ewkaristija u anki l-ġid kollu tagħhom materjali jindika wkoll mingħajr ebda ekwivoku li l-iskop tal-parroċċi sa mill-bidu ta' l-eżistenza tagħhom dejjem kellhom għan wiehied, dak li jorjentaw lill-bnedmin f'direzzjoni eskatoloġika, f'direzzjoni li tiehu lejn is-sema. "Il-kotra l-kbira ta' dawk li emmnu kienu qalb waħda u ruh waħda. Hadd minnhom ma kien iġħid li l-ġid li kellu kien tiegħu, iżda kellhom kolloxx flimkien." (Atti 4:32).

FL-EWWEL SEKLI

Fl-ewwel 4 sekli l-parroċċi aktar ma beda jgħaddi ż-żmien aktar bdew jikbru mhux biss fin-numru, imma wkoll fit-territorju. Mal-medda tas-snin, wara li ntemmet il-persekuzzjoni nisranija, il-fidi nisranija bdiet aktar tinfirx fost il-bnedmin li kienu jinsabu fid-dinja ta' dawk iż-żminijiet. L-imperatur Neruni kien jaħkem l-Imperu Ruman ta' l-ewwel żminijiet ta' wara Kristu. Dan kien bniedem li dejjem ifittex li jimxi fuq il-logika tax-Xitan. Fil-fatt kien dan Neruni li ta ordni u amar biex

Ruma, li nistghu nsejnhulha l-belt kapitali tad-dinja ta' dawk iż-żminijiet, tiġi mogħtija n-nar. Ta' bniedem imxajtjan li kien ried jiehu dak il-gost banali li jara lir-Ruma huġġieġa nar. U dan Neruni li kontinwament kien iqalleb fil-paġni tal-vokabolarju tax-xitan xehet din il-htija fuq il-Ġudej li kienu eghdewwa l-aktar horox ta' l-insara. Dawn bla ma hasbuha darbtejn u mingħajr l-icken skruplu wahlil fl-insara li Ruma tinsab huġġieġa nar. Iżda l-iskop qarrieqi tagħhom kien li n-nies iddur kontra l-insara kif fil-fatt għamlu. Bdiet persekuzzjoni l-aktar harxa kontra l-insara. Iżda hekk kif minn fuq is-Salib ta' Kristu nibtet il-Knisja, hekk kif bit-tbatijiet ta' Kristu twieldu l-ulied adottivi ta' Alla, hekk ukoll minn dawn il-persekuzzjonijiet warru dejjem insara godda għax tabilhaqq kif jistqarr Tertuljanu l-mewt tal-martri ma hijix hlief iż-zerriegħa ta' nsara godda.

U aktar ma beda jikber in-numru ta' l-insara, haġa loġika aktar bdiet tikber il-htieġa ta' dawn il-parroċċi. Bdiet, għalhekk, tinhass il-htieġa li dawn il-parroċċi jiġu stabbiliti f'inhawi u f'territorji determinati.

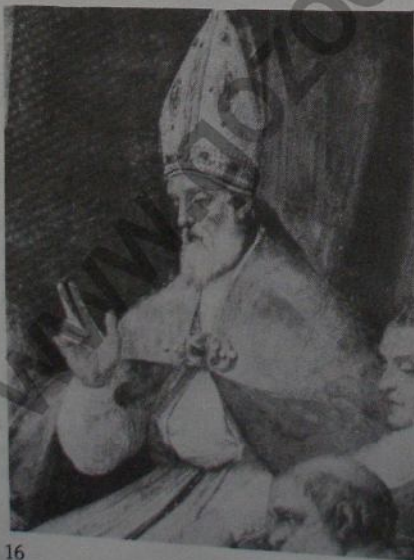
IS-SISTEMA FEWDALI

Is-sistema fewdali taż-żminijiet tan-nofs kellha influwenza mhix ċkejna fuq l-istrutturi tal-parroċċi. Tajjeb li tkunu tafuli bejn is-seklu hdax u s-seklu erbagħtax is-slaten tad-dinja kienu inklinati li jidhlu fi gwerer ma' pajjizi girien. Kellhom tendenza għall-gwerer u lis-suldati tagħhom kienu jħallsuhom billi jagħtuhom xi bċeġjeċ ta' eġhlieqi mit-territorju ta' saltnathom. Is-suldati, jiġifieri, bħala bla tas-servizzi li huma jkunu offrew lis-sultan tagħhom, kienu jirċievu din il-propjetà immobbli bħala rimunerazzjoni u rikompens. B'dan il-metodu fl-era tal-fewdaliżmu l-

haddiem ma kellux opportunità li jiżviluppa u jikber fis-soċjetà. Imma kien destinat li jibqa' jgħix fuq l-istess livell. Imma kienu jemmnu hafna fil-qawl latin: 'Pares nascimur, impares vivimus, terra equat omnes'. U dan ifisser li nitwieldu trabi bhal xulxin, ngħixu mhux bhal xulxin, imma fl-ahhar il-mewt twassalna l-koll taht it-trab u għibna uguali quddiem Alla. Fil-fatt S. Anselmu li għex f'dan iż-żmien (1033-1109) stqarr: "Min imut bħala qaddej tal-Mulej, ma huwix il-qaddej hieles tal-Mulej?"

Minhabba din is-sistema fewdali l-kleru kellu jiddependi hafna minn sid it-territorju fejn kienet tinsab il-parroċċa. Kien fil-fatt l-imperatur Françiż Charlemagne li kellu bħala skop prinċipali li jkun hemm Knisja Parrokkjali bil-kappillan tagħha f'kull belt u rahal. Il-kleru kien jiddependi minn 'landowner' għal għixien tiegħu. Dan, sid l-art fejn kienet tinsab il-parroċċa sar l-'employer' tal-kleru. Minhabba din ir-raġuni l-awtorità ta' l-Isqof fuq l-kleru tiegħu naqset l-għaliex filwaqt li l-'landowner' kellu mnejn iħallas lill-kleru li kien jahdem fil-parroċċi tat-territorju tiegħu, l-Isqof ta' dik id-djoċesi ma kellux mnejn joffri lill-kleru r-rimunerazzjoni mehtieġa biex iġixx hajja umanament deċenti.

IL-PAPA GREGORJU VII

Il-Papa Gregorju VII li kien imexxi l-Knisja kattoлика bejn is-sena 1073 u s-sena 1085 gab riforma kbira fl-istruttura tal-parroċċa. Evidenti dan il-Papa hađem biex il-parroċċi jkunu jiddependu totalment mill-Isqofijiet tagħhom u mhux mis-sidien ta' l-art fejn kienu jinsabu dawn il-parroċċi. Fl-ahhar mill-ahhar il-parroċċi ma humiex hliet strutturi biex iġixx lill-bniedem isir aktar bniedem. Fl-ahhar mill-ahhar il-parroċċi ma humiex hliet mezz biex nikbru fil-qdusija u nersqu aktar qrib lejn Alla.

Ir-riforma 'gregorjana' tal-parroċċa gābet bidla fl-istruttura tagħha, struttura li nistgħu ngħidu li f'ċertu sens għadha teziisti sal-lum. F'din l-istruttura għida li biha libbes lill-parroċċa l-Papa Gregorju VII, din l-entità ġuridika ġiet msaħħa u mibnija fuq pilastrisodi biex ma jiċċaqilqux malajr kull meta r-riħ tal-bidla jibda jonfoh. Fuq kollox din ir-riforma tal-Papa Girgor VII kienet il-qafas li kien mehtieġ biex din il-parroċċa tiffunzjona b'mod effiċjenti li tilhaq l-iskop u l-idea tagħha, dak, jiġifieri li twassal lill-bniedmin dejjem aktar qrib, lejn Alla. Il-parroċċa fir-riforma 'gregorjana' hadet ir-ruħ, kisbet hajja għida u l-influenza tagħha bdiet aktar tinħass fl-ambjenti tal-Knisja u holqot tabilhaqq art fertili biex is-segwaċi ta' Kristu aktar jifhmu li mhux biżżejjed li tkun taf bl-amment it-tagħlim ta' Kristu, imma jehtieġ li tgħixu f'kull waqt tal-hajja tiegħek. Bir-riforma 'gregorjana' il-poplu t'Alla beda jifhem aktar li l-parroċċa mhux qegħda hemm biex tagħmel ornament fil-Knisja ta' Kristu, li l-parroċċa teziisti mhux bħala tiżjin bla bżonn fost kominunità ekkleżjali, imma hija neċessità indispensabli għax mingħajrha l-ebda progress ma jista' jsir fil-qasam tar-ruħ.

KODIĊI TAS-SENA 1917

Fl-1917 hareġ u ġie promulgat l-ewwel kodiċi tal-Knisja fi żmien il-Papa Beneditt XV. Iżda dan il-kodiċi nistgħu ngħidu li ma offrilna l-ebda definizzjoni għida ta' parroċċa. Iżda bil-kanonijiet li nsibu f'dan il-Kodiċi tal-1917 dwar il-parroċċa, nistgħu naslu għall-konkluzzjoni li dan il-Kodiċi ma għamilx haġa ohra hliet li libbes b'terminologija ġuridika t-tifsira kontemporanea tal-kelma parroċċa. Innozzjoni ta' parroċċa kif kienet tiftiehem f'dawn iż-żminijiet ġiet imfassla fuq qafas

Il-Papa Benedittu XV

ġuridiku. Fil-fatt dan il-kodiċi għallimna jew ahjar ikkonferma li l-parroċċa tfisser: (a) parti mit-territorju tad-djoċesi fejn tinsab (b) binja ta Knisja fejn (c) il-poplu nisrani jiltaqa' biex jaqdi d-dmirijiet insara tagħhom (d) taħt it-tmexxija ta' kappillan li seta' jinbidel u seta' wkoll ma jinbidilx (e) u fuq kollox dan il-Kappillan kellu r-responsabilità tal-kura ta' l-erwieh. Il-parroċċa wkoll kienet meqjusa bħala benefiċċju li mir-renditi tiegħu l-Kappillan ikun jista' jgħix. Fi kliem ieħor il-Kappillan kellu prebenda li tirrendilu s-sustentament tiegħu. Fil-fehma tal-Kodiċi tas-sena 1917 il-parroċċa ma kenitx tfisser haġa ohra hlief organizzazzjoni jew istituzzjoni biex taqdi l-htigijiet spiritwali ta' l-insara. Dan kollu ma jfissirx li dawn l-elementi kollha li fuqhom ġuridikament kienet mibnija l-parroċċa waqgħu għal kollox u ma baqagħlhom l-ebda valur. Xejn minn dan. Izda l-Konċilju Vatikan II ried jiftah dwar il-parroċċa orizzonti godda biex l-istruttura parrokkjali tkun aktar taqbel mal-mentalità tal-Poplu t'Alla ta' zminijiet u l-Konċilju dan kollu wettqu biex il-kattoliċi ta' zmienna ma jgħidux li l-parroċċa hi struttura li għadda zmienna u jehtieg tinbidel totalment.

IL-KONĊILJU VATIKAN II

Il-Konċilju Vatikan II fid-duttrina tiegħu

biddel it-tifsira ta' parroċċa. Ma jridnix inharsu lejha daqs-kemm kieku kienet biss organizzazzjoni jew struttura li tforni l-insara b'dak li spiritwalment jehtiegħu, imma jridna nharsu lejha bħala komunità ta' bnedmin nsara li qegħdin ighixu 'qalb waħda u ruh waħda' (cfr. Atti 4:32). Tajjeb li hawnhekk fil-faċi ta' dan l-istudju dwar il-parroċċa nippreċiżaw il-fehma tal-parroċċa fid-duttrina tal-Konċilju Vatikan II. Fil-Kostituzzjoni dwar il-Liturġija, il-Konċilju Vatikan II ighidilna: "Billi l-Isqof fil-Knisja tiegħu ma jkunx jista' jmxexxi hu nnifsu l-merħla kollha tiegħu dejjem u kullimkien, jehtiegħ li jwaqqaf ġemgħat ta' fidili, fosthom fl-ewwel post il-parroċċi, organizzati lokalment taħt ragħaj li jkun minflok l-Isqof: dawn infatti b'xi mod jagħtu xhieda tal-Knisja viżibbli minflok l-Isqof." (nr.42). Barra minn hekk fl-istess numru ta' din il-Kostituzzjoni, il-Konċilju Vatikan II jistqarr ukoll: "il-hajja liturġika tal-parroċċa u r-rabta tagħha ma' l-Isqof għandhom ikunu ikkoltivati fil-hsieb u fil-prattika tal-fidili u tal-kleru; u għandha ssir hidma biex jissahħah is-sens ta' l-għaqda tal-komunità tal-parroċċa, l-aktar fiċ-ċelebrazzjoni komuni tal-Quddiesa ta' nhar ta' Hadd." Din id-duttrina konċiljari ma għandha bżonn ta' l-ebda kumment mingħand hadd biex wieħed jinduna u jintebah l-idea tal-parroċċa fi zmienna. Il-Konċilju fid-duttrina tiegħu wera biċ-ċar u bla ekwivoċi li l-parroċċa hi komunità ta' nsara li hija indispensabli biex it-torċa tal-fidi nisranija tibqa' tixgħel fl-ambjenti tal-familja, tax-xogħol, tal-postijiet tad-divertiment u nistgħu ngħidu fl-oqsma kollha tal-hajja tal-bniedem. U jekk mingħajr il-familja nisranija ma jistax ikollna soċjetà mibnija fuq ċelluli haġjin, lanqas ma jista' jkollna Knisja haġja, Knisja żagħżuġha, Knisja matura mingħajr parroċċi li fihom iħaddnu komunitajiet li jixgħelu bla waqfien l-entuzjażmu u d-dinamiżmu appostoliku. U jekk l-attività appostolika li jwettqu l-faċi, jekk il-preżenza tal-lajċi fil-qasam appostoliku ma hijix biss realtà antropoloġika u soċjali, imma hi wkoll realtà ekkleżjali u teoloġika, hekk ukoll il-parroċċa fi hdan il-Knisja universali ma hijix biss realtà orizzontali, imma fuq kollox hi realtà mibnija fuq

dimensjoni vertikali. Minghajr parroċi hajjin fl-oqsma kollha tal-hidmiet tal-Ġisem Mistiku ta' Kristu, lanqas jista' jkollna Knisja Universali hajja, attiva u spiritwalment progressiva.

IL-PAPA PAWLU VI

Il-Papa Pawlu VI biex jimxi fuq id-direttivi tal-Konċilju Vatikan II ma naqas li jgħalliem b'enfasi mhux ċkejna fuq l-aspett territorjali, pastorali u spiritwali tal-parroċċa. Ma naqsix f'din id-duttrina konċiljari l-importanza ta' ċerta stabbiltà li tgawdi l-parroċċa. Izda għalkemm il-Konċilju Vatikan II ma warrabx fil-ġenb l-aspetti tradizzjonali tal-parroċċa, madanakollu l-istess Konċilju sehaq bi shih biex aktar naċċentwaw l-attenzjoni tagħna fuq id-dimensjoni personalistika tal-parroċċa milli fuq id-dimensjoni strutturali tagħha. Illum, skond il-Konċilju Vatikan II, il-parroċċa teżisti biex toffri kura pastorali fis-sens li tahseb għall-iżvilupp integrali tal-bniedem. Illum skond il-Konċilju Vatikan II, il-parroċċa teżisti biex toffri kura pastorali fis-sens li tahseb għall-iżvilupp integrali tal-bniedem. Illum skond il-Konċilju Vatikan II parroċċa għandha l-missjoni li tqaddes, li tgħalliem u tmexxi lill-parruċċani b'mod li dawn il-parruċċani jhossu li huma membri mhux biss tal-parroċċa fejn jinsabu jghixu, imma wkoll membri tad-djoċesi kollha. U għalhekk fi

djoċesi jehtieg li l-parroċċi jahdmu flimkien daqs-kemm kieku kienu hafna roti li jridu jahdmu fl-istess magna, li hija d-djoċesi. Hekk ikun nieqes dan in-network, f'tit li xejn il-parroċċi jistgħu jkunu effettivi fi žmienna. Dan kollu ried ifisser id-digriet 'Christus Dominus' tal-Konċilju Vatikan II meta stqarr: "Il-kappillani għandhom jahdmu id f'id kemm mal-kappillani l-oħra kemm mas-sacerdoti li jeżerċitaw il-ministeru pastorali f'dak it-territorju, bħalma huma, per eżempju, l-vigarju Foranej u d-dekani jew dawk li huma mahturin għal hidma ta' għamla superparrokkjali sabjex il-hidma pastorali fid-Djoċesi jkollha l-unità mehtiega u tkun aktar effikaċi" (art. 30).

Fl-'Ecclesiae Sanctae', il-Papa Pawlu VI gie mnebbah minn dak li qal il-Konċilju Vatikan II id-digriet 'Christus Dominus' fl-artiklu 32 meta gie biex jitkellem mill-parroċċi fi žmienna. Huwa ma naqasx li jitkellem ċar dwar ċerti bidliet fil-parroċċa minhabba l-kura spiritwali ta' l-erwieh. Fil-fatt hu stqarr li jkun mehtieg li tbiddel it-territorju tal-parroċċi jew billi tgħaqqad flimkien xi parroċċi f'parroċċa wahda jew inkella l-kuntrarju, parroċċi kbar taqsamhom f'parroċċi żgħar. F'din l-eżortazzjoni huwa tkellem ukoll dwar il-possibiltà tat-twaqqif ta' ċentri 'parrokkjali' għal dawk il-kommunitajiet li ma għandhom l-ebda domicilju. Semma' wkoll il-htiega li tinqeda b'ċerti binjiet, bħalma huma mħżen, halli tbiddilhom f'postijiet fejn il-kattoliċi ta' ċerti żoni mbegħdin mill-qalba ta' l-ibliet u tal-Knisja Parrokkjali jkunu jistgħu jaqdu d-dmirijiet pastorali tagħhom. Bla dubju ta' xejn, l-istess Papa nsista hafna li fejn jinholqu dawn il-htigijiet wiehed għandu juża l-metodi kollha possibli ta' pastorali organika halli l-istess nies ma jitilfux is-sens ta' l-appartenenza għall-Parroċċa.

ID-DIRETTORJU TA' L-ISQFIJJET

Fit-22 ta' Frar, 1973, il-Papa Pawlu VI ippromulga d-Direttorju ta' l-Isqfijiet li jibda bil-kelmiet "Ecclesiae Imago". F'dan id-direttorju fin-numru 174-183 tkellem minn dawn il-kwalitajiet ta' parroċċi "għodda" biex insejgħulhom hekk. F'din il-parti, dan id-Direttorju tkellem mill-htiega ta' žminijietna li

x'uhud mill-insara ma jistghux jigu milhuqin pastoralment mill-Kappillan taghhom. Ghandhom ghalhekk jigu introdotti certi metodi pastorali li bis-sahha taghhom dawn l-insara ma jibqghux imcahhdin mill-hajja sacramentali. Diga semmejt x'uhud minnhom meta kont naghti relazzjoni ta' dak li qal il-Papa Pawlu VI fl-eżortazzjoni Appostolika tiegħu "Ecclesiae Sanctae". Iżda d-Direttorju jsemmi wkoll il-Kappillani personali. Dawn huma sacerdoti nkarigati mill-Isqof biex jiehdu hsieb pastoralment lil xi grupp ta' nies li jkunu jghixu fil-pajjiż. Hekk, per eżempju, f'Malta ghandna Kappillan ghat-tesdeski li jghixu f'dawn il-gzejjer, ghandna Kappillan ghat-taljani li jghixu f'pajjiżna u ghandna wkoll Kappillan għall-Ingliżi li joqogħdu f'Malta jew f'Għawdex. F'din il-parti, dan id-Direttorju nistghu nighdu li fisser aktar b'mod miftuh dak li għallimna l-Papa Pawlu VI dwar il-parroċċi llum fl-Eżortazzjoni Appostolika tiegħu "Ecclesiae Sanctae". Dan id-Direttorju jindika wkoll lill-Isqfijiet certi partikularitajiet ta' kif u meta ghandhom jitwaqqfu dawn iż-żoni pastorali. Mhux biss, imma lill-istess Isqfijiet, dan id-Direttorju jindikalhom liema prekawzjonijiet ghandhom jiehdu biex dawn l-organizzazzjonijiet parrokkjali ma jservux ta' denimma ta' ġid. Nistghu nighdu li mill-artiklu 174 sal-artiklu 183 dan id-Direttorju joffrila gabra ta' tagħlim li fid-dawl tiegħu rridu nharsu lejn il-parroċċa tad-dinja ta' żminijietna.

Difatti fil-kuntest ta' dan it-tagħlim is-Sinodu tad-Djoċesi t'Għawdex fl-artiklu 241 stqarr: "...għall-ġid tal-insara li huma mbegħdin mill-Knisja tal-parroċċa jew tar-reliġjużi, sabiex ma jkunux imcahhdin minn xi kura pastorali, jista' jitwaqqaf stazzjon jew dar pastorali, fejn bil-kunsens ta' l-Isqof u bil-għajnuna tal-lajċi ta' rieda tajba, il-Kappillan jew xi sacerdot iehor imur fi żminijiet determinati sabiex jiċcelebra il-funzjonijiet u jwettaq hidmiet ta' karità u tal-kura ta' l-erwieh, kif ukoll ministeri oħra"

IL-KODIĊI L-ĠDID

Il-Kodiċi l-ġdid tal-Knisja, jew ahjar il-Kodiċi li gie ppromulgat mill-Papa attwali Gwanni Pawlu II permezz tal-Kostituzzjoni Appostolika 'Sacra Disciplinae Leges' tal-25

*Il-Papa Gwanni XXIII
li għab riforma radikali fil-Knisja*

ta' Jannar 1983 jtkellem mill-parroċċa mill-kanoni 515 sal-kan. 552. L-egħjun ta' dawn il-liġijiet dwar il-parroċċi nistghu nighdu li huma tlieta: (a) id-duttrina tal-Konċilju Vatikani II, (b) it-tagħlim tal-Eżortazzjoni Appostolika 'Ecclesiae Sanctae' tal-Papa Pawlu VI, u (c) id-Direttorju ta' l-Isqfijiet: 'Ecclesiae Imago' b'mod speċjali fl-artikli 174-183 tiegħu. Diga tkellimna u għarbilna l-kontenut ta' dan it-tliet egħjun. Fil-fatt meta l-Kodiċi l-ġdid gie biex jagħti definizzjoni tal-kelma 'parroċċa' ma naqasx li jagħmel enfasi partikulari fuq id-dimensjoni komunitarja tagħha. Il-parroċċa fi żmienna b'mod speċjali l-ewwel u qabel kollox għandna nharsu lejha bħala komunità fejn jinhass sewwa l-ispiritu ta' l-imhabba ahwija. Id-differenza bejn il-Kodiċi tas-1917 u l-Kodiċi tas-sena 1983 tinhas sewwa dwar dan is-sugġett. Il-Kodiċi l-ġdid ta mportanza akbar lill-parroċċa milli l-Kodiċi tas-sena 1917. Meta l-Kanonista jipparraguna dak li qal il-Kodiċi l-Qadim u l-Kodiċi l-Ġdid fuq il-parroċċa malajr jinduna li filwaqt il-Kodiċi l-Qadim tkellem b'mod indirett dwar il-parroċċa fil-kapitli IX u X tiegħu, il-Kodiċi l-Ġdid fil-Kapitlu VI tatti-tieni ktieb tiegħu offra impostazzjoni ġdida teoloġika-guridika dwar il-parroċċa. Il-parroċċa fid-dinja tal-lum, kif diga urejna, għandha tisser komunità ta' nsara fejn jinhass sewwa l-ispiritu, ta' qadi u ta' servizz

reċiproku: "Dak li tridu li haddiehor jagħmel parrokku, aghmluh ukoll intom lilhom". (cfr. Mt 23). Din il-kommunità fi hdan il-parroċċa trid toffri s-servizzi tagħha ta' karità lill-membri b'mod speċjali fi hdan l-istess parroċċa. Kristu stess offra minn dawn is-servizzi ta' mhabba: ta d-dawl lill-ghomja, is-smigh lit-torox, il-kelma lill-imbikkmin, il-mixi lill-maghtubin, il-fejqan lill-imxajtnin, is-sahha lill-morda, l-ikel lill-imgewhin u l-hajja lill-mejtin. Kristu wkoll gie f'din id-dinja mhux biex l-Appostli li għażel jahslu riglejha, imma biex hu jahsel riglej l-Appostli. Kristu gie fid-dinja mhux biex ikun moqdi, imma biex jaqdi. Kristu gie fid-dinja mhux biex jikkundannaha, imma biex isalvaha. Tabilhaqq Kristu fid-dinja qiegħed fil-prattika dak li illum jissejjah l-umanizmu nisan. Hekk ukoll illum jridu jagħmlu l-membri tal-Kommunità parrokjali għax jekk jonqsu minn dan id-dmir, ikunu qegħdin jaqdu mhux ir-Religjon ta' Kristu iżda religjon moribonda kontinwament tistenna l-gurnata tad-difna tagħha. Il-Kodiċi l-Gdid, għalhekk, ma sparax għall-ajru meta għamel din l-insistenza kollha biex il-parroċċa nhasru lejha bħala komunità ta' nsara fejn isaltan sewwa l-ispirtu ta' għajjnuna reċiproka u mill-qalb. Dan il-kanoni hu mibni fuq it-tagħlim tal-Konċilju Vatikan II u eżattament fuq dak li naqraw fin-numru 30 tad-Digriet "Christus Dominus". Meta jaqdu l-ministeru tat-tagħlim il-Kappillani għandhom jippriedkaw il-Kelma t'Alla lill-fidili kollha sabiex dawn fuq il-pedament tal-fidi, tat-tama u tal-karità jkbru fi Kristu u l-kommunità nisanija tagħi xieħda tal-karità li l-Mulej irrikmanda.

Jean Varnier, l-appostlu tal-fqar fil-Kanada, fil-ktieb tiegħu **Community and Growth** iġallhem lill-Kappillani kif għandhom imexxu l-kommunità nisanija meta sqarr: "The first quality needed by those who carry responsibility is a love for all the members of the community and a concern for their growth. This implies that they also carry the weaknesses of others. The members of the community can sense very quickly if those with responsibility love and trust them, are there to prove their authority and impose their own vision or are just seeking to please. The model of authority for all Christians is Jesus - Jesus who washed the feet of his

disciples, the Good Shepherd who gave up his life for his flock. It is not the hired man who acted purely in his own interests." (p.153)

Illum, mhux bħal qabel, l-Isqof għandu l-awtorità li jwaqqaf parroċċi godda jew iġhaqqad f'parroċċa waħda bosta parroċċi li kienu jeżistu, iżda m'għandhomx f'qagħda li jiffunzjonaw kif imiss. Din l-awtorità għda, għet mogħtija lill-Isqofijiet mingħajr ma jkollhom il-permess tal-Kongregazzjoni kompetenti ta' Ruma, nistghu nġidu li għet mogħtija lilhom mill-Konċilju Vatikan II. Fil-fatt id-digriet dwar il-bidma pastorali ta' l-Isqofijiet jtkellem minn dan is-sugġett fin-numru 32 fejn iġid: "Fl-ahharnett is-salvazzjoni ta' l-erwieħ għandha tkun ir-raġuni waħdanija li għaliha jkun deċiżi jew riveduti-twaqqif u s-sospensjoni tal-parroċċi u tiġdid iehor bħalhom li l-Isqof ikun jista' jagħmel bis-setgħa ta' l-awtorità tiegħu." Rigward "tiġdid" li tkellem minnu l-Konċilju Vatikan II f'dan id-digriet nistghu nġidu li f'issru l-Papa Pawlu VI fl-Eżortazzjoni Appostolika tiegħu "Ecclesiae Sanctae" meta sqarr li l-Knejjes għandhom jinbnew b'mod li jiġbru lill-fidili, lill-insara preżenti f'kommunità waħda li titlob u tiehu sehem flimkien mas-sacerdoti meta huwa qed jippresjedi l-assemblea liturgika f'xi funzjoni bħalma hi l-quddies, servizz penitenzjali ecc. (cfr. E.S. n.21). Tibdil simili fil-bini tal-knejjes kien gie wkoll ikkonfermat mid-digriet post-konċiljari "Inter Ecumenici" li fih gie stabbilit li mil-lum 'il quddiem ma jistgħux jinbnew knejjes ta' stil barokk għax dan l-istil ta' knejjes ifixkel mhux f'tit biex l-assemblea liturgika tingabar f'kommunità waħda li titlob. U għalhekk il-Kodiċi l-Gdid meta gie biex jagħti d-definizzjoni ta' parroċċa fil-Kanoni 515 qalilha li l-parroċċa hija komunità ta' nsara li titlob flimkien fi knisja partikulari. Illum meħtieġ li kull min ikun fil-knisja jista' jara lill-President, jiġifieri lil min ikun imexxi l-assemblea liturgika. Illum il-Kodiċi l-Gdid ihares lejn il-parroċċa bħala persuna ġuridika. U dan ifisser li l-parroċċa hija sugġett għad-drittijiet kif ukoll għad-dmirijiet. U ċertament bħala persuna ġuridika l-parroċċa tkun rappreżentata minn Kappillan, minn persuna fiżika li tidher għaliha fl-aspetti ġuridici kollha tagħha.

ELEMENTI ĠODDA

Fil-Kodiċi l-ġdid nsibu bosta elementi ġodda li ma konniex niltaqghu magħhom fil-Kodiċi l-antik. Bir-raġun, għalhekk, l-Università Urbanjana meta ppubblikat kummentarju bit-taljan għall-Kodiċi l-ġdid stqarret li l-aġġornament ta' l-istituzzjonijiet fi hdan il-Knisja offra mportanza l-aktar kbira lill-parroċċa, wisq aktar minn dik li jagħtiha l-Kodiċi l-antik. Fil-fatt il-Kodiċi l-ġdid fir-rigward tal-parroċċa jtkellem (a) mit-*'Team Ministry'*; (b) mill-Kunsill Parrokkjali u (c) mill-Kumitat Finanzjarju.

Il-Kanoni 517 jtkellem mit-*'team ministry'*. Din nistgħu nsejnhulha terminoloġija ġdida fil-liġi tal-Knisja li giet mdaħħla fil-liġi tal-Knisja mill-Konċilju Vatikan II. Din l-espressjoni *'team ministry'* fil-kuntest ta' parroċċa tfisser is-servizz li toffri l-parroċċa mhux biss mill-Kappillan, imma wkoll mis-sacerdoti, kollaboraturi tiegħu. Kull sacerdot fi hdan il-parroċċa għandu jerfa' biċċa mhux biss mill-awtorità tal-Kappillan, imma wkoll biċċa mir-responsabilità li ġġib magħha din l-awtorità. F'dan l-aspett it-*'team ministry'* hu differenti mill-hidma pastorali tradizzjonali. Fejn qabel kolloxx kien il-Kappillan wahdu, illum kull sacerdot fi hdan il-parroċċa għandu jkollu kemm sehem mill-awtorità tal-Kappillan kif ukoll sehem mir-responsabilità ta' l-istess Kappillan.

Skond wiehded mill-istudju ta' dan l-aspett ġdid fil-hajja tal-parroċċa din il-hidma kollettiva hi mhux biss ekkleżjali, imma wkoll eskatoloġika. Fil-fatt hu dan it-*'team ministry'* li johloq ċerta kredibilità fost il-parruċċani fil-parroċċa tagħhom li hi qed toffrilhom is-servizzi tagħha mhux għal haġa oħra hlief biex twassalhom għand Alla: l-iskop ewlieni ta' hajjithom. U dan ifisser li biex dan l-element ġdid fil-parroċċa jkun tabilhaqq effiċjenti u jkun tassew jixbah lill-hajja ta' l-ewlenin nsara jehtieg li ma johroxx 'il barra mill-qafas tal-Vanġelu, hemm bżonn li jkunul-valuri tal-vanġelu li jmexxuh fil-hajja tiegħu.

KUNSILL PARROKKJALI

Ilum ukoll fil-parroċċa għandna l-Kunsill Parrokkjali li ma kienx jeżisti qabe il-Konċilju Vatikan II.

Wahda mill-aħjar definizzjonijiet ta' Kunsill

Parrokkjali fil-fehma tiegħi niltaqghu magħha fil-kummentarju li jagħmlu l-istudju tal-liġi kanonika fl-Amerika fuq il-kanoni 536. Fil-fatt huma jagħtu din id-deninizzjoni ta' Kunsill Parrokkjali: "Born out of the need for co-responsible leadership, the parish council is the locus for the effective participation of clergy and laity in the total mission of the parish as called for in Vatican II"

Il-Kunsill Parrokkjali, għaldaqstant, gie mwaqqaf mill-Konċilju Vatikan II u korroborat mill-kanoni 536 tal-Kodiċi l-ġdid bil-ghan li jmexxi l-hidma pastorali fil-Parroċċa kollha.

Iżda bl-efex il-Kunsill Parrokkjali jkun tabilhaqq effiċjenti fil-veru sens tal-kelma mhux biżżejjed it-*'team work'*, mhux biżżejjed li l-*'players'* tal-Kunsill Parrokkjali jahdmu if f'id, imma hemm bżonn ukoll li dan il-Kunsill jistabilixxi l-prijoritajiet tal-parroċċa biex taqbad it-triq tal-progress post-konċiljari. Jehtieg li jkun hemm ukoll il-gradwazzjoni fil-prijoritajiet. Liema għandha tkun l-ewwel prijorità, it-tieni prijorità ecc. Il-koncentrazzjoni tal-forzi kollha pastorali fil-Parroċċa jehtieg li timmira lejn il-prijorità No.1. Din il-koncentrazzjoni ta' l-attenzjoni ta' dawn il-forzi pastorali ma tiċcaqlaqx qabel ma l-iskop jiġi milhuq.

Kultant biex ma nghidx ta' spiss, dawn il-prijoritajiet ma jogħġbux dejjem lill-massa tal-poplu, lill-magġoranza tal-komunità parrokkjali. Iżda l-membri tal-Kunsill hemm bżonn jifhemu li huma għandhom jiehdu l-*'attēgġament ta' 'brotherly against'* f'ċerti ċirkustanzi. U dan ifisser li l-Kunsill Parrokkjali mhux qed hemm biex jissodisfa dak li jogħġob lill-poplu, imma dak li jogħġob lil Kristu, anki jekk jaf li bid-deċizzjonijiet tiegħu l-poplu mhux sa jiehu pjaċir.

Barra minn hekk, għall-Kunsill Parrokkjali, id-dimensjoni djoċesana għandha tiġi qabel id-dimensjoni parrokkjali. Fil-fatt il-Kunsill Parrokkjali jeżisti mhux biex il-parroċċa tiegħu tghaddi lill-parroċċa tal-qrib fl-attivitajiet, imma biex joffri sehem għall-bini tal-Poplu t'Alla fid-djoċesi kollha. Ir-realtà djoċesana għandha tiġi qabel ir-realtà parrokkjali.

KUNSILL FINANZJARJU

Ilum fil-parroċċa gie mdahhal ukoll il-Kunsill Finanzjarju (c.537) li permezz tiegħu jiġu regolati d-dhul u l-hruġ tal-flus fil-parroċċa. Evidenti dan il-Kunsill Finanzjarju jehtieġ jahdem dejjem skond id-direttivi li jirċievi mill-Kurja Djoċesana biex l-element tal-kollegġjata anki fejn jidhlu l-finanzi aktar jahdem b'effiċjenza.

Dan il-Kumitat Finanzjarju ma giex imwaqqaf biss biex il-flus tal-parroċċa jintefqu dejjem b'mod intelligenti, imma wkoll bhala 'fund raising'. Dan il-Kunsill Finanzjarju llum jinsab fi hdan il-parroċċa mhux biss biex il-flus jintefqu l-ewwel u qabel kollox bi skop u bil-ghan li l-membri kollha tal-parroċċa jagħmlu dejjem aktar progress fl-iżvilupp totali u shih tagħhom, imma wkoll biex dan il-Kunsill johloq u jiġġenera eghjunn dejjem godda ta' dhul finanzjarju biex bih il-parroċċa ma tidhirx biss bhala struttura istituzzjonalizzata imma wkoll bhala struttura kariżmatika. Dan il-Kunsill Finanzjarju gie mwaqqaf mill-Kodiċi l-Gdid biex il-parroċċa fil-hidma tagħha ma tkunx nieqsa minn dawk il-mezzi mehtieġa biex bihom tkun tista' tgħallim lill-Poplu t'Alla fi hdanha li dak li jiswa fil-hajja mhux x'għandek, imma x'int. Dan il-Kunsill Finanzjarju beda jiffunzjona fil-parroċċa mill-1983 'il hawn biex jipprova l-metodi moderni kollha possibli li toffrilu d-dinja teknoloġika u kompjuterizzata ta' żminijietna halli bihom il-parroċċa tgħallim lill-membri tagħha biex huma jahdmu għall-veri valuri, dawk il-valuri li bihom tixtri l-biljett, l-'entrance ticket' tal-genna. Evidenti dan il-Kunsill ma giex imwaqqaf mill-Kodiċi l-Gdid biex il-parroċċa tinbidel f'azjenda 'multi-nazzjonali', dan il-Kunsill, il-Kodiċi l-Gdid ma holqux biex il-parroċċa tistagħna finanzjarjament u tinbidel f'industrija b'potenzjalità finanzjarja tant kbira li tikkundizzjona lill-parruċċani tagħha għall-direttivi, frott tal-paternalizmu, imma dan il-Kunsill finanzjarju jeżisti fil-parroċċa biex jimmatura dejjem aktar lill-parruċċani fuq livell ewangeliku.

IL-PARROĊĊA TAL-KATIDRAL

Fuq il-parroċċa tal-Katidral ikun aħjar li

nistqarru dak li kiteb jew kitbu oħrajn dwarha u li huma ikoll esperti fil-qasam ta' l-istorja ekkleżjastika biex hadd ma jkun jista' jakkużani li jien 'Cicero pro domo sua', hadd ma jkun jista' jghid li jien qed niftaħar b'ixi.

Nibdwex biex nikkwotaw lil Dr. G. Wettinger, expert fil-qasam ta' l-istorja ta' Malta tas-seklu 15. Dan l-istoriku magħruf kiteb dawn il-kelmiet dwar il-Matriċi ta' l-Assunta t'Għawdex.

Dr. G. Wettinger

"L-ewwel hjiel ta' siwi li għandna ta' din il-knisja jmur lura sas-sena 1435 meta, eżatt fit-12 t'Ottubru, insibu lil Nuncio de Episcopo Għawdx, iħalli xi haġa żgħira lill-kappillan tal-Knisja Matriċi ta' Santa Marija u jagħti lill-altar magħgur tal-istess knisja matriċi tnax-il ratal xemgħa maħduma. Hawn, jiġifieri sitt snin biss wara li l-Mori kienu għamlu straġi fil-gżejjer Maltin u l-iktar f'Għawdex, din il-knisja tagħna kienet diġa 'matriċi'. L-użu ta' din il-kelma ta' min jinnotah sewwa. Mhux biss juri l-importanza ta' din il-knisja fil-gżira t'Għawdex iżda wkoll huwa xhieda li Għawdex kellu parroċċi oħra anki fis-sena 1435. Dan kollu jfisser li għandna hawn xhieda ta' storja twila qabel din id-data, għax wara kollox id-data 1435 tfisser biss li ma baqalniex dokumenti eqdem minnha: kollha nqerdu maż-żmien, forsi fil-ġrajjet imdemma u mnikkta tas-sena 1429. Il-kelma 'matriċi' tixhed ukoll li l-ebda knisja parroċċa wahda oħra Għawdxija harget minnha. Għandi ngħid ukoll li l-ebda knisja oħra f'Malta jew Għawdex ma kienet tisseejjah 'matriċi' f'dawk iż-żminijiet bikrija." (350 Sena Kollegġjata 1623 - 1973)

Il-Papa Piju IX

li gholla lill-Knisja Parrokkjali Matriċi ta' l-Assunta ghad-dinjita ta'
Knisja Katidrali

Storiku iehor maghruf fil-gzejjer taghna bla dubju ta' xejn hu Patri Alexander Bonnici O.F.M. Conv. li kiteb ktieb shih dwar l-importanza ta' din il-parroċċa ta' l-assunta li fl-1864 giet mghollija ghad-dinjità ta' Katidral mill-Papa Piju IX. Minn dak li kiteb Patri Alessandru f'dan il-ktieb hawnhekk ingibu biss

Patri Alex. Bonnici

id-dati mportanti ta' din il-parroċċa tal-Katidral li nsibu fil-paġni 121-123.

1421: Hjiel li, lejn din is-sena, il-Knisja ta' S. Ġakbu fir-Rabat kellha mnejn kienet Parroċċa.

1435: Il-Parroċċa ta' l-Assunta diġa maghruf bit-titlu ta' "Matriċi".

1446: Tithalla xi proprjetà lill-Knisja Matriċi msemmija għall-Verġni Marija..

1489: F'testment, tissemma l-Knisja Matriċi ta' S. Marija ta' Ghawdex.

1545: B'dan l-ordni, jissem mew l-erba' parroċċi ta' Ghawdex: il-Matriċi, Savina, San Ġakbu, San Ġorġ.

1545: F'dokument wiehed, jissem mew "il-Kappillan tal-Matriċi" u "il-Kappillani tal-belt u l-gżira ta' Ghawdex".

1551: Wara l-herba kbira ta' l-Assedju ta' Ghawdex, jonqsu mill-gżira l-Kappillani ta' Savina u ta' S. Ġakbu.

1559: Min kellu ċnus fuq artijiet tal-Matriċi, gie ddispensat milli jhallas għaliex l-artijiet kienu mharbtin.

1575: Mons. Dusina, fil-Viżta tiegħu, jordna li s-Sagrament u z-żjut imbiekka tal-Parroċċa ta' S. Ġorġ jinżammu fil-Matriċi.

1575: Ġew soppressi minn Parroċċi u, bħala

knejjes ipprofanati, dawk ta' Savina u S. Ġakbu.

1575: Il-Kappillan tal-matriċi jgħid li għandu 800 jiddependi minnu; dak ta' S. Ġorġ iġid li għandu 100. Savina u San Ġakbu; bla fidili.

1621: Dispożizzjonijiet biex jitqaddsu l-obbligi tal-Quddies marbutin mal-Matriċi; imma ma jirnexxux għax m'hemm x sacerdoti biżżejjed.

1623: Il-Kappillan tal-Matriċi uffiċjalment jingħata t-titlu ta' Arcipriet.

1623: Editt ta' l-Isqof Cagliares li juri x-xewqa li l-Matriċi ssir Kollegġjata.

1623: L-Arcipriet tal-Matriċi ordnat iżomm Viċi għal bil-lejl fil-Knisja ta' Savina.

1625: Jiġu f'fissati l-limiti tal-Parroċċi ta' S. Marija u ta' S. Ġorġ.

1630: Il-limiti li jifirdu l-parroċċi ta' S. Marija u S. Ġorġ ma jidhrux ċari.

1631: Il-Kongregazzjoni tal-Konċilju tapprova d-dispożizzjoni ta' l-Isqof li, fil-Knisja Matriċi, minflok ma jiġi ċelebrat Quddies, issir ir-reċita komunitarja ta' l-Uffiċċju Divin.

1639: Papa Urbanu VIII lill-Matriċi ta' ghawdex iqisha daqs li kieku kienet Kollegġjata.

1661: L-Inkwizitur Ġlormu Casanete jibgħat ir-rakkomandazzjoni tiegħu biex il-Matriċi ta' l-Assunta ssir Kollegġjata Insinji.

1663: Tiġi ppublikata l-Bolla "Superna Dispositione" mogħtija mill-Papa Alessandru VII: u l-Matriċi ta' Ghawdex tiġi mghollija uffiċjalment għad-dinjità ta' Kollegġjata.

1665: Wara li nholoq id-dubju jekk l-Assunta kenitx għadha Parroċċa, il-Papa jwieġeb li ma kellux f'moħħu jneħħilha dak li ma neħħilhiex l-Isqof Cagliares fis-sena 1623.

1668: Wara li nhaliet kull problema, il-Matriċi ta' l-Assunta tibda tiffunzjona regolarment bħala Kollegġjata.

1678: Ix-Xewkija tinqata' mill-Matriċi bħala Parroċċa għaliha.

1679: L-Għarb ukoll issir Parroċċa ġdida u tiegħu l-limiti mill-Matriċi.

1688: Sannat, ix-Xagħra, il-Qala u z-Żebbuġ jinqatgħu f'Parroċċi għalihom.

1688: Billi l-Matriċi ta' l-Assunta u S. Ġorġ kienu qrib wisq xulxin, l-Isqof Cocco Palmeri jitlob il-kunsens ta' Ruma għad-deċizzjoni tiegħu li jhallihom żewġ parroċċi taht

Arċipriet wiehed.

1689: Ruma taqbel li l-Arċipriet tal-Matriċi jkollu tiddependi minnu anki l-Parroċċa ta' S. Ġorġ.

1693: Terremot jagħmel hafna hsara fil-Matriċi ta' l-Assunta, u jibda l-proġett ta' Knisja ikbar u isbah.

1695: Jidher tajjeb li n-Nadur kien diġà ha fidejha dik il-Parroċċa li proviżorjament kienet imwaqqfa fil-Qala.

1705: Fi "Status Animarum", il-Parroċċi kollha ta' Ghawdex (San Ġorġ fir-Rabat, ix-Xewkija, l-Għarb, Sannat, ix-Xagħra, in-Nadur u ż-Żebbuġ) għad għandhom xi rabtiet mal-Matriċi ta' l-Assunta.

1705: Dawn kienu l-fidili li jagħmlu mill-parroċċi kollha ta' Ghawdex: a) Matriċi u S. Ġorġ; 2.942, b) Xewkija: 640, c) Għarb; 514, d) Sannat: 385, e) Xagħra: 698, f) Nadur: 432, g) Żebbuġ: 385.*

Ma dawn id-dati ma nistgħux ma nirreġistrawx ukoll id-data tas-16 ta' Settembru 1864 meta l-Papa Piju IX għolla lil din il-parroċċa għad-dinjita ta' Knisja Katidrali.

DR. REV. JOSEPH BEZZINA

F'din is-sensiela ta' esperti fil-qasam ta' l-Istorja tal-Knisja ma nistgħux inhallu barra x'kiteb dwar il-parroċċa tal-Katidral Dr. Fr. Joseph Bezzina li kiseb id-dottorat fl-Istorja tal-Knisja mill-Universita Gregorjana ta' Ruma. Fl-aħhar ktieb tiegħu dwar il-parroċċa

ta' Sannat Fr. Bezzina offrilna ċensiment b'dokumentazzjoni xjentifika li jinteressa mill-qrib lill-parroċċa tal-Katidral. Iċ-ċensiment hu dan:

Parroċċa — Matriċi ta' Santa Marija:	
Castello (Cittadella)	361
Madonna delle Grazie e la Belleha	79
Rabbato [Rabat]	160
Xeuchia [Xewkija]	404
Ta' Sannat	173
Monsiar [Munxar]	52
Xilendi [Xlendi]	8
Fontana Grande [Triq tal-Għajn]	62
Santa Caterina [Santa Luċija] +	255
Dueira [Dweira]	
Hajjn aħdun [Għajn Għaddun]	
Gar ilma [Għar ilma]	
Ta Chircem [Ta' Kerċem]	
Ta Ciagi sive Dibegi [San Lawrenz]	53
Garbo [Għarb]	325
Haari [Għasri] — Żebbuġ	281
Vet Sara [Wied Sara]	93
Marsalforno [Marsalforn]	55
Schaghet il-hazzenin [Xagħra]	290
Nadur	180
La Cala [Qala]	65
Mugiarro [Mgarr]	57
Comino [Kemmuna]	27
Parroċċa ta' San Ġorġ	
Rabbato [Rabat]	1226
TOTALI:	
Parroċċa — Matriċi ta' Santa Marija	2980
Parroċċa ta' San Ġorġ	1226
Ghawdex	4179
Kemmuna	27
GHAWDEx + KEMMUNA	4206

Ghawdex kellu allura żewġ parroċċi biss: (1) il-Kollegġjata Matriċi ta' Santa Marija fil-Kastell li taħtha kienu jaqgħu ċ-Ċittadella, it-trufijiet tar-Rabat, l-inhawwi tal-Madonna tal-Grazzja u l-Belliegħa, Wied Sara, il-kumplament ta' Ghawdex, inkluża l-kontrada ta' Sannat, u l-gżira ta' Kemmuna; u (2) il-Parroċċa ta' San Ġorġ Martri li taħtha kienu jaqgħu n-nies li joqogħdu fil-qalba tar-Rabat. Dan l-arrangament kien beda jsehh b'decizjoni ta' l-Isqof Baldassar Cagliares fl-1623.

Iċ-ċensiment isemmi l-postijiet kollha li llum, tliet mitt sena wara, huma parroċċa u rahal. U dan jurili l-bini u l-iżvilupp tal-gżira li beda dakinhar baqa' konċentrat fuq dawn il-postijiet. Kif forsi wiehed jinnota, ma jissemmiex rahal wiehed biss: Ghajnsielem, li għaldaqstant hu fiż-żmien l-iżgħar rahal Ghawdx. (pp. 113 - 114)

33 SENA ILU

Fl-‘Għid ta’ l-Assunta’ tas-sena 1981, jien kont ktibt artiklu dwar l-Evalwazzjoni tal-Hajja Pastoral fil-Katidral bis-saħħa ta’ l-Istatwa ta’ Santa Marija. Hawnhekk xtaqt nirreġistra mill-ġdid silta minn dan l-artiklu b’xi bidliet żgħar.

33 sena ilu, eżattament fid-29-4-1956 is-Socjetà Filarmonika ‘Leone’ irregalat lill-Katidral t’Għawdex l-istatwa sabiha ta’ Santa Marija Assunta billi fl-ewwel Kollegġjata Matriċi ta’ Għawdex kien għad m’hemmx statwa titolari. Huwa veru li fl-istaġun post-konċiljari li fih qeghdin ngħixu wiehed m’għandux jiffumenta hwejjeġ bħal dawn li flok idgħajfu jkomplu jsaħħu madwar il-poplu l-ambjent ta’ l-infantiliżmu spiritwali. Stat bħal dan jissokta joftom lill-poplu minn hajja awtentikament nisranija li titlob li quddiem is-sagrifiċju u ċerti ċirkustanzi iebsin, ma thallihx jirtira fil-kamp tal-ġufija u ta’ l-etika tas-sitwazzjoni, imma aktar theggu biex juri l-konvinzjonijiet insara tiegħu quddiem kulhadd. Hu tabilhaqq minnu li fis-socjetà polarizzata tad-dinja tal-lum, m’għadux iż-żmien li wiehed jinjetta lill-poplu tagħna b’doża qawwija ta’ partiġġjanizmu li twasslu biex jiġi jċapċap quddiem l-istatwa titolari mingħajr ma jinduna li jippreżenta u jirriklama

r-religjon ta’ Kristu. Konna nkunu qeghdin nagħmlu tort lill-Vaġġelu ta’ Kristu u nagħtu forma ta’ karikatura, kieku kellna nserrhu rasna mill-futur tal-fidi nisranija ta’ pajjiżna l-ghaliex il-parruċċani tagħna għadhom jinteressaw irwiehhom fil-festa titolari, iżda mbagħad l-istess parruċċani f’it li xejn ihabblu rashom jekk l-art twelidhom hijiex tikber l-immoralità pubblika u l-korruzzjoni tal-kostumi.

Ma nistgħux ma nammettux li d-devozzjonijiet popolari jekk ma nagħrfux nivvalurizzawhom billi ma niżvojtawhomx mill-kontenut evangeliku tagħhom, jikkondizzjonawna għall-medjokrità fil-hajja tagħna bħala nsara. Iżda nkunu qeghdin niżbaljaw mhux f’it jekk aħna nhallu dawn il-festi titolari jaharbu minn taħt idejha mingħajr ma nkunu ppruvajna nxiddulhom il-libsa tat-tagħlim konċiljari. U għalkemm l-idea tal-Konċilju Vatikan II, 25 sena ilu kienet għadha lanqas biss tinsab fi stat embrjonali, madankollu dawk kollha li kienu responsabbli mill-kura ta’ l-erwieh fil-Katidral hatfu din l-okkażjoni biex il-Knisja Matriċi t’Għawdex, bħala parroċċa, terġa’ tikseb il-post li jixxirqlha fil-mappa tal-hidma pastoral tad-djoċesi Għawdxija. U hekk kif ġisem mingħajr ruh jissejjah kadavru, ogġett, jiġifieri, ta’ bla ebda hajja hekk ukoll Knisja parrokkjali li fiha f’it li xejn titwettagħ hidma pastoral, tibda tarmi riha ta’ moffa spiritwali għax tkun riesqa lejn il-mewt tagħha, bħala komunità ekklezjali. Parroċċa bħal din tkun fil-hidma pastoral tad-djoċesi ċellula marida li hakimha l-mikrobu qerriedi ta’ l-indifferenza u tal-bruda lejn l-attivitàjiet kollha li jsiru għall-formazzjoni ta’ bnedmin godda. U bħalma l-qalb tippompja d-demmi fil-vini kollha li jserrpu ma’ ġisem il-bniedem biex tagħti il-hajja; hekk ukoll il-hidma pastoral fi knisja parrokkjali tittrasmetti l-hajja nisranija fil-membri tagħha biex ikunu forza kostruttiva fil-bini tal-ġisem mistiku ta’ Kristu. U din il-bidla għall-aħjar fil-qasam pastoral tal-Knisja

Katidrali giet ikkaġunata mill-fatt li s-Socjeta' Filarmonika 'Leone' irregalat lill-Katidral l-istatwa ta' Santa Marija. Wara l-ekklissi, mela, li kellha l-parroċċa tal-Katidral fuqha reggħet iddied ix-xemx tal-hegga pastorali biex mill-gdid tikseb postha fil-mappa tal-parrokkat Għawdxì.

UNITA FID-DIVERSITÀ

Illum il-Knisja Parrokkjali tal-Katidral hi mifruda mill-Kollegġjata, mill-Kapitlu tal-Katidral. Din il-'firda' twettqet b'dispożizzjoni tal-Papa Pawlu VI meta fl-Eżortazzjoni Apostolika tiegħu "Ecclesiae Sanctae" stqarr li mil-lum 'il quddiem il-Knejjes Katidrali ma jistgħux ikunu wkoll parroċċi u dawk il-Knejjes Katidrali li kienu wkoll parroċċi għandhom jiġu mifrudin (cfr. art.21). Din id-dispożizzjoni għida għet korroborata u msahha bil-Kodiċi l-gdid. Fil-fatt il-kanoni 510 ighidilna:

- par. 1. *Le parrocchie non siano più unite al capitolo dei canonici; quelle che sono tuttora unite ad un capitolo ne siano separate da parte del Vescovo diocesano*
- par. 2. *Nella chiesa che sia insieme parrocchiale e capitolare, venga costituito un parroco, scelto fra i capitolari o meno; questi e' tenuto a tutti i doveri e possiede i diritti e le facoltà che, a norma del diritto, sono proprie del parroco.*
- par. 3. *Spetta al Vescovo diocesano stabilire norme precise mediante le quali possano essere debitamente armonizzati i doveri pastorali del parroco e le funzioni proprie del capitolo, facendo in modo che il parroco non sia di impedimento alle funzioni capitolarie e il capitolo non sia di impedimento a quelle parrocchiali; se sorge un conflitto lo dirima il Vescovo diocesano il quale deve curare innanzitutto che si provveda in modo adeguato alle necessità pastorali dei fedeli.*

Kif ighallimna dan il-kanoni ma għandnix niehdu l-kelma 'firda' fis-sens magħluq tagħha. B'firda hawnhekk ma għandnix nifhem li dawn huma żewġ korpi morali miġġeldin ma' xulxin u allura ahjar nwettqu bejniethom separazzjoni netta u totali. Imma

b'separazzjoni f'dan il-każ għandna nifhemu agġornament li jitlob żminijietna halli l-hidma pastorali ta' żewġ korpi morali ma jfjixxkux lil xulxin bil-konsegwenza li pastoralment ikunu l-lajċi jew ahjar il-parruċċani li spiritwalment isoffru. Nistgħu tabilhaqq nighdu li f'din il-'firda' jiverifika ruhu l-każ ta' "unity in diversity", unità u għaqda fid-diversità kif ighidu l-Inglizi. Illum il-parroċċa tal-Katidral għet 'mifruda' mill-Kapitlu tal-Katidral mill-Isqof preżenti Mons. N. Cauchi b'digriet tiegħu tat-22 ta' Frar 1987

IL-PARROĊĠI L-OHRA

Illum il-parroċċi l-oħra fid-Djoċesi t'Għawdex barra dik tal-Katidral huma erbatax-il waħda. Ilkoll kemm huma qegħdin joffru lill-Poplu t'Alla t'Għawdex l-ahjar servizzi possibbli biex dan il-Poplu fl-itenerarju tiegħu tal-Fidi Nisranija u fil-Pellegrinaġġ tiegħu eskatalogiku ma jaqtax qalbu u jagħmel dejjem il-kuraġġ sakemm jasal f'pajjiżu s-Sema. Il-parroċċi kollha tad-Djoċesi t'Għawdex qegħdin jahdmu bla heda u lkoll meddew għonqhom għall-hidma pastorali xejn hafifa kif jitlob il-Konċilju Vatikan II biex il-poplu t'Alla fid-Djoċesi tagħna jgħix fi spirtu komunnitarju daqskemm kienu tabilhaqq u kif suppost jkunu l-membri ta' l-istess familja, il-familja t'Alla fuq din l-art. Il-parroċċi kollha tad-Djoċesi ta' gżirtna qegħdin jagħmlu l-almu kollu tagħhom possibbli lejn il-Knisja bhala l-kontinwazzjoni ta' Kristu fuq din l-art u fuq kollox bhala rifless tal-preżenza tiegħu fuq din l-art. Huwa veru li l-Knisja hija realta' teandrika, realta' jiġifieri li għandha mhux biss l-element divin, imma wkoll l-element uman. Huwa veru, kif jistqarr il-Konċilju Vatikan II, il-Knisja mhix biss realta' fizika imma wkoll realta' spiritwali. Huwa veru li l-Knisja hija tabilhaqq qaddisa fir-ras tagħha, Ġesù Kristu li huwa l-istess qdusija. Huwa veru li r-ruh tal-Knisja huwa l-Ispirtu s-Santu kif kien stqarr il-papa Ljun XIII, imma daqstant iehor hu veru li l-Knisja hi mibnija fuq San Pietru, l-element uman, li f'haġtu lil Kristu caħdu thiet darbiet. U dan kollu ġara biex ma nippretendux li fid-Djoċesi tagħna l-parroċċi jista' jkun qatt jilhq u l-perfezzjoni. Il-perfezzjoni tinsab biss fis-sema. U l-parroċċi fi gżirtna żgur li lkoll kemm

Knejjes Parrokkjali f'Ghawdex

VICTORIA

XAGHRA

VICTORIA

GHASRI

SANNAT

SAN LAWRENZ

QALA

GHARB

FONTANA

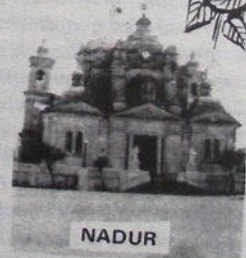
GHAJNSIELEM

MUNXAR

XEWKIJA

NADUR

KERĊEM

ŻEBBUĠ

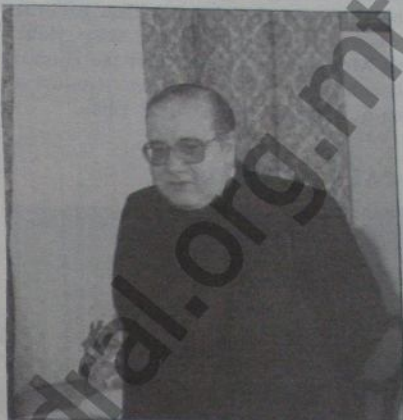

huma qeghdin jistinkaw bil-mezzi kollha possibli halli l-kommunità nisranija fi gżiritna tifhem li għada pitghada l-membri tagħha huma ddestinati li jagħmlu parti minn dik il-Knisja bla għajb u bla ebda tikmixa, imma kollha gmiel u sbruħja kif ta deskrizzjoni tagħha San Pawl fl-ittra tiegħu lill-Efesin. L-isteżs San Pawl fl-ittra tiegħu lill-Rumani sqarr: "Ahna nafu li ma'dawk li jhobbuh, Alla jahdem kollox għall-gid tagħhom, dawk li huma magħżulin skond il-pjan tiegħu. Għax dawk li hu għarrafhom minn qabel iddestinathom minn qabel biex ikunu jaqblu max-xbiha ta' Ibnu, biex ikun hu l-Kbir fost hafna ahwa. U lil dawk li Alla iddestinathom minn qabel, lil dawk li Hu sejilhom, lil dawn għamilhom ġusti, dawk li għamilhom ġusti, lil dawn ukoll sebbahhom." (Rum. 8:28-30). San Pawl b'dawn il-kelmiet iġallimna kif Alla l-Imbieriek imexxi lill-bniedem jew ahjar lill-gemgħa ta' l-insara sal-glorja ta' dejjem. Alla jaf sa minn dejjem minn huma dawk li għandhom jidhlu fil-Knisja; lil dawn iddestinathom Alla sa mill-eterinità biex ikunu xbieha ta' Ibnu Ġesù Kristu. Ġesù kien l-ewwel li dahal fil-glorja tas-sema u l-insara bħalu għad jidhlu warajh. Lil dawn Hu sejilhom u tahom biex iwiegħu, wiegħu u saru ġusti bil-magħmudija u mbagħad ikollhom il-glorja tas-sema. U nistgħu ngħidu f'ċertu sens li dan ix-xogħol twesttqu l-Knisja parrokkjali. Alla l-Imbieriek jinqeda bil-Knisja parrokkjali biex iġaddi lill-insara minn dan il-proċess kollu halli jaslu s-sema. U l-parroċċi fid-Djoċesi tagħna ma humiex jonqsu minn dan id-dmir li jipprovdu s-servizzi kollha lill-membri tagħhom. Bis-saħħa tal-parroċċi l-poplu tagħna wasal biex iħobb lil Alla u biex iġarrfu u jaqdi sakemm umanament hu possibli.

Bis-saħħa tal-parroċċi l-poplu tagħna tgħalliem li qatt ma għandu jissagrifika l-gid spiritwali minhabba l-gid materjali. Fi kliem ieħor kien l-parroċċi fid-djoċesi tagħna li wrew biċ-ċar lill-poplu tagħna li jekk huwa jrid iġixx ta' nies f'din id-dinja bil-konsegwenza li jkseb lil Alla, jehtieg li jsarraf b'egħmejjel it-tagħlim ta' Kristu. U nistgħu nistqarru li hekk kif in-naħal jiġġerra għal fuq fomm il-ward biex minnu jerda' u jsoff l-ghasel bnin tiegħu, hekk iġġerrew missirijietna, għadna niġġerrew ahna u jibqgħu wkoll jiġġerrew ta' warajna għal għol-Knejjes parrokkjali biex minnhom

jerdgħu u jsoffu l-ghasel bnin tas-Sagramenti li hargu u twieldu mill-ġenb mifud ta' Kristu.

MONS ISQOF N. CAUCHI

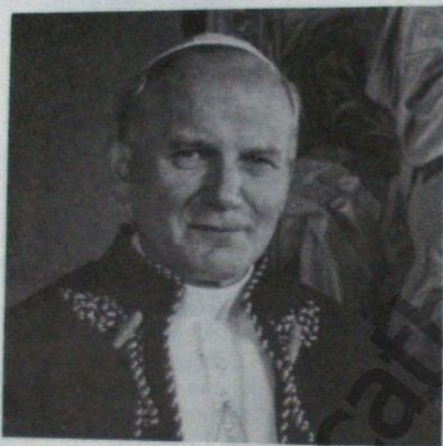

Izda jekk illum qeghdin nassistu għal dan il-progress kollu fil-parroċċi tagħna u nilmhuhom qishom 'service-stations', postijiet minnfejn wiehed isib dak li jehtieg għas-salvazzjoni integrali tiegħu, dan huwa kollu dovut għall-fatt li l-Isqof attwali Mons. N. Cauchi ma jhalli qatt gebla mhix

maqluba minn postha sabiex minn dawn il-parroċċi jagħmel ċentri ta' ottimizmu reali. Jekk il-parroċċi tagħna illum dejjem jinsabu 'on the go', dejjem sejrin b'attivitajiet spiritwali, kulturali, filantropiċi u rikreattivi, dan kollu jirrifletti d-dinamiżmu apostoliku li bih hu mhegġeg l-Isqof attwali. Ikun kollu għal xejn li wiehed idendel linfa f'nofs ta' kamra b'hafna lampi tad-dawl elettriku, jekk dawn il-lampi ma jkunux ikkomunikati mal-'Power Station', mal-magna li tiġġenera dan id-dawl elettriku, tkun qed taħli ż-żmien, daqs min jipprova jimla l-ilma fl-ixkejjier jew jahsel il-fafam. Għall-parroċċi f'Għawdex bla ebda dubju ta' xejn dan il-generator huwa l-Isqof attwali li qatt ma jaf b'mistrieħ, imma fih hemm spirtu ta' kreattività biex jara l-parroċċi dejjem mexjin fuq it-triq tal-progress veru u fuq kollox dak post-konċiljari. Bil-hidma tiegħu li ma tafx b'serħan, Mons. Isqof jagħti xieħda li l-parroċċa mhix haġa statika, mhix oġġett mejjiet u fossilizzat tajjeb biss biex tqegħdu go vetrina

tal-Mużew għall-wiri, imma l-parroċċa hi dinamika minnha nfisha bħaż-żerriegħa li jixhet il-bidwi fil-hamrija. Isaqqiha biex tinbet u jnaddaf il-haxix hażin ta' madwarha biex tikber f'sigra li tagħti il-frott. Jibqa' jżborha biex is-sena ta' wara tagħti frott akbar. Hekk ukoll Mons. Isqof mill-parroċċi tad-Djoċesi tagħna holoq tabilhaqq entijiet, strutturi u mezzi li jipproduċu haġja dejjem għda.

IL-PAPA ATTWALI

Il-Papa Gwanni Pawlu II kif ngħidu bil-Malti huwa b'ruhu u b'gismu favur il-parroċċi u fihom jara għodda indispensabbli għall-bini tal-Poplu fid-dinja kollha. Naqqaw fl-Atti ta' l-Appostli li darba f'dehra l-Mulej widdeb lil Hananija, dixxiplu ta' Damasku b'dawn il-kelmiet: "Mur għand Pawlu għax dan hu għodda mahtura minni biex ixandar ismi fost il-ġnus, l-iblet u s-slaten." (Atti 9:15). U nistghu naslu għall-konkluzzjoni li l-Papa attwali jara f'dawn il-parroċċi dawn l-mezzi meħtieġa biex huwa jkun jista' iwassal tagħlim Kristu fid-dinja kollha. Biżżejjed wieħed jaqra l-artiklu 26 u 27 tal-aħħar Ezortazzjoni Appostolika tiegħu dwar il-Missjoni tal-Lajċi fid-dinja tal-lum. Il-Papa attwali bi kliem il-Papa Pawlu VI ifakkarna f'dak li kien qal lill-Kleru ta' Ruma: "Sempliciment nemmen li l-istruttura hekk antika u hekk ta' għieh li hi l-parroċċa llum wkoll għandha missjoni meħtieġa, missjoni li taqbel maż-żminijiet tal-lum; għan tagħha hu li twaqqaf l-ewwel

kommunità tal-poplu nisrani; trid tiġbor il-poplu u tghallmu jgħix il-haġja liturgika; trid thares u ssahhah il-fidi tan-nies tal-lum; hi skola fejn il-poplu t'Alla jitghallhem id-duttrina ta' Kristu li twassal għas-salvazzjoni; hi fl-aħħarnett hi trid u thoss u thaddem fil-prattika dawk l-egħmejjel kollha ta' tjeba li jsiru biss mill-imhabba umli għall-ahwa." (art.26).

Kien ukoll l-istess Papa Gwanni Pawlu II li fl-Ezortazzjoni msemmija b'sengħa ta' Imghalliem fil-Kelma t'Alla, hallilna bil-miktub dawn ir-riflessjonijiet sbieħ dwar il-missjoni tal-parroċċa fid-dinja tal-lum: "Kif inhi l-qagħda llum, l-insara lajċi jistgħu u għandhom iġninu hafna biex tikber ix-xirka ekklesjali fil-parroċċa tagħhom, u biex terġa' tqum il-hegħa missjunarja lejn dawk li ma jemmnux, jew jemmnu imma ma baqgħux iġhix haġja nisranija jew qerduha fihom.

Imbagħad, jekk il-parroċċa hi l-Knisja li tinsab f'nofs id-djar tan-nies, nistgħu ngħidu li l-Knisja qed tgħix u taħdem fil-fond fis-soċjetà tal-bnedmin u tissieheb mill-qrib hafna fit-tamiet u t-tragedji tagħhom. Spiss jiġri li l-qagħda soċjali, l-aktar f'xi nazzjonijiet u f'xi ambjenti, tithežżeż minn qawwiet li jġibuha fix-xejn u jeqirdu kull prinċipju ta' umanità; il-bniedem iħoss ruhu mitluf u ma jafx fejn sejjer, għalkemm jibqa' dejjem aktar iħoss fih ix-xewqa li jkollu, u jgħib 'il quddiem, relazzjonijiet aktar jixirqu l-bniedem, relazzjonijiet bejn l-ahwa.

Il-parroċċa tkun tista' tagħti tweġiba għal dawn ix-xewqat jekk, permezz tas-schem haġ tal-lajċi nsara, tkompli tweġeb għall-vokazzjoni u l-missjoni ewlenija tagħha, jiġifieri li tkun "il-post" fid-dinja fejn il-kommunità ta' dawk li jemmnu tilitaqa' u tkun fl-istess hin "sinjal" u "strument" tas-sejha ta' kulhadd, jew, kif kien iħobb iġhid il-Papa Gwanni XXIII, l-ghajn tar-rahall fejn ir-rahalla kollha jingabru ha jaqtgħu l-ghatx tagħhom." (art. 27)

Biblijografija

1. Alex Bonnici - Il-Matriċi ta' l-Assunta
2. Bevilacqua A. 'Selected Questions in Chancery Practice'.
3. C. Scicluna - L-Għid ta' l-Assunta
4. Gwanni Pawlu II - Christi Fideles Laici
5. Commento al Codice di Diritto Canonico - Pontificia Università Urbaniana.
6. Cora G. 'Team Ministry': Theological Aspects
7. Duffy R.A. "Team Ministry"
8. Dulles A. 'Models of the Church'
9. Edizzjoni 350 Kolleġġjata - Katidral t'Għawdex.
10. Hertling L. "Communio: Church and Papacy in Early Christianity".
11. Kennedy R. "Experiential Parishes and the Law of the Church.
12. Knowledge Vol XIII.
13. Marcuzzi P. "Verso una Nuova Definizione"
14. Motu Proprio: Ecclesiae Sanctae, Pope Paul VI
15. The Bishop's Directory: "Imago Ecclesiae".
16. The Code of Canon Law, A Text and Commentary.
17. The Pope Speaks No. 18 (1973)

Dati Speċjali fil-Programm ta' Ċelebrazzjonijiet Solenni li ser jinżammu fuq bażi Djoċesana fl-okkażjoni ta' Eghluq il-125 Sena mit-Twaqqif tad-Djoċesi

22 - 8 - 89

Pellegrinaġġ Djoċesan għall-Katidral ta' Malta mal-vapur tas-6.00 p.m.

38 - 9 - 89

Akkademja Mużiko-Letterarja fil-Katidral fis-7.00 p.m.

15 - 10 - 1989

Konċelebrazzjoni Pontifikali li tkun immexxiya minn Nunzju Appostoliku fil-gżejjer Maltin Mons. Luigi Ċelata fid-9.00 a.m. fl-okkażjoni ta' dawn il-festi. Għal din l-okkażjoni għandu jkun mistieden il-President ta' Malta Dr. V. Tabone

1 ta' Awissu
1988

Kronaka tal-

INGHAQDU MAL-KOMUNITA PARROKKJALI

Nru.	Data tal-Magħmudija	Isem it-Tarbija	Isem u Kunjom il-Genituri
1.	4-7-1988	Patrick Schembri	Mario u Marlene Debono
2.	7-7-1988	Alison Xuereb	Joseph u Elsie Portelli
3.	25-7-1988	Claire Azzopardi	Ludivigo u Marija Vella
4.	23-7-1988	Maria Haber	Ġorġ u Mary Grace Vella
5.	1-8-1988	Sergio Grech	Ġorġ u Lilian Camilleri
6.	2-8-1988	Ruben Scicluna	Paul u Marija Rapa
7.	1-9-1988	Donia Gamaudhi	Ridha u Marija Said
8.	15-9-1988	Christiana Attard	Anton u Maria Tabone
9.	19-9-1988	Georgette Cini	Maxmillian u Helen Caruana
10.	10-8-1988	Mariella Rapa	Sam u Mariliana Refalo
11.	27-9-1988	Jessica Bugeja	Eugenio u Alda Cassar
12.	10-9-1988	Alicia Dimech	Mario u Carmen Mercieca
14.	28-9-1988	Mary Grace Grech	Emanuel u Emanuela Muscat
15.	16-10-1988	David Degiorgio	Atanasio u Marija Bonnici
16.	28-10-1988	Ewkar Sultana	Ġorġ u Rozina Grech
17.	10-10-1988	Sylvia Grech	Ġorġ u Marija Bezzina
18.	4-11-1988	Joseph Camilleri	Salvinu u Paulina Saliba
19.	25-10-1988	Charlene Grima	Charles u M'Grace Mercieca
20.	29-10-1988	Frances Caruana	Mario u Agnes Said
21.		Daniela Caruana	Mario u Agnes Said
22.	14-11-1988	Maria Thewma	Louis u M'Assunta Formosa
23.	20-11-1988	Claire Farrugia	Mario u Rose Azzopardi
24.	20-11-1988	Karen Farrugia	Mario u Rose Azzopardi
25.	2-12-1988	Evangelique Sultana	Lawrence u Maria Spiteri
26.	4-10-1988	Adonai Gatt	Manwel u Helen Mercieca
27.	9-12-1988	Abigal Vella	Frank u M'Assunta Camilleri
28.	22-12-1988	Tony Debrincat	Victor u Josephine Thewma
29.	30-12-1988	Elena Grech	Mario u Jacqueline Abela
30.	4-1-1989	Caroline Mercieca	Grezzju u Marija Farrugia
31.	24-1-1989	Paul Cassar	John Mary u Frances Formosa
32.	19-3-1989	Maria Vella	Frankie u Natalina Scicluna
33.	4-4-1989	Joseph Mario Xerri	Carmel u Maria Vella
34.	12-4-1989	Umberto Buttigieg	Pierre Eugene u Tarcisja Portelli
35.	3-4-1989	Paul Cassar	John M. u Frances Formosa
36.	24-6-1989	Michael Paul Cordina	Joe u Tonia Bugeja
37.	3-6-1989	Daniel Farrugia	Louis u Riġa Camilleri
38.	5-6-1989	Renzo Galea	Joe u Frances Debrincat
39.	7-6-1989	Daniel Sultana	Joe u M'Kelina Zammit

LISTA TA' TFAL TA' L-EWWEL TOARBINA 1988 - 1989

1. Abela Joseph,
 2. Attard George,
 3. Attard Joseph,
 4. Azzopardi Derek
 5. Azzopardi Jennifer,
 6. Bajada Ian,
 7. Bezzina Joe,
 8. Borg Joseph,
 9. Calleja Diana,
 10. Camilleri Sarah
 11. Camilleri Omar,
 12. Cefai Jason,
 13. Debono Heather,
 14. Curmi Renfred
 15. Farrugia M'Rita,
 16. Grech Manuel,
 17. Grech Melanie,
 18. Grech Josmar,
 19. Grech Frances,
 20. Hili Miriam,
 21. Lupi Spenser Andrew,
 22. Micallef Angie,
 23. Mizzi Joseph,
 24. Mizzi Marvic
 25. Mompalao Eve,
 26. Sultana Nicole,
 27. Tabone Joseph,
 28. Vella Joseph Mario,
 29. Vella Marie,
 30. Vella Karl,
 31. Vella Noel
 32. Zammit Alexia,
 33. Zerafa Sean,
- 89, Palm Street.
12, Library Street.
'Attard House', Pawlu Portelli Street.
103/5 Xaghra Rd.
'The Eagle', St. Domenica Street.
'Ave Maria Hse', Sump Street.
Block B Flat 3, taċ-Ċawla Flats.
41 St. Ursola Street.
Pentlands, Saghtar Street.
Gardenia Hse, Republic Street.
Bl. 'C' Flat 6 Sannat Rd Vict
Cefai House, Viani Street.
30, 7th June Street.
'Farmer', 7th June Street.
'Francdor House', Antonio Mallia Street.
59, Capuchins Street.
107, Republic Street.
'Mirjoe House', Borg Gheritu Str
'St. Mary House', Borg Gheritu Str.
19 Forman Street.
'Casa Lupi', St. Ursola Str.
House 5, G.C.C. Flats.
45 "Euckdar", Sannat Rd.
'Arcadia', N/S in Manuel Dimech Str.
Block A, Flat 4, taċ-Ċawla.
'Marayong House', Borg Gheritu Street.
4, M'Ang Refalo Street.
'Ave Maria House', republic Street.
'Toy Shop', N.B. Republic Str.
'Hedera House', Manuel Dimech Str.
'Casa Vella', Viani Str.
Flat 8, Block 1A taċ-Ċawla.
NB Mary Meylak Street.

LISTA TA' TFAL LI RĊIVEW IL-GRIZMA TA' L-ISQOF 1988 - 1989

SUBIEN

1. Bajada Lino Mario
2. Bezzina Anthony
3. Bugeja Joe
4. Cassar Mario
5. Cordina Edward
6. Galea Kevin
7. Gatt Brian
8. Gauci Joseph
9. Grech Anthony
10. Grech Frank
11. Grech Gordon
12. Lupi Albert
13. Micallef Godwin
14. Mompalao Dennis
15. Mompalao Paul
16. Saliba Jonathan
17. Spiteri Stephen
18. Vella Saviour
19. Vella Emy
20. Vella Joseph
21. Schembri Joseph

"Ave Maria" Sump Street Victoria.
196 St Ursula Street Victoria
38 St Mary Street Victoria
'Casmon Hse' Mary Mejlak Str Victoria
"Carton" St George's Fief
"Tulip" Capuchin's Street Victoria
"Holy Mary" Ghedrin Street
13 St Mary Street
18 Providence Street
41 Kercem Rd
36 Foreman Street
107 St Ursula Street
House 5 Sannat Rd
Plot A Fl 6 GHE. Sannat Rd.
BL A Flat 4 Sannat Rd
Fl 12 GCE Flats Sannat Rd
Bl EA Fl 6 Sannat Rd
Bl HA Fl 3 Sannat Rd
23 "Żewwieq" Kercem Rd
23 "Żewwieq" Kercem Rd
"Jean Paul" Castle Street

BNIET

1. Attard Marija
2. Azzopardi Sarah
3. Bezzina Evelyn
4. Buttigieg Marion
5. Calleja Joanne
6. Cefai Fabienne
7. Cordina Odette
8. Debono Helen
9. Dimech Francesca
10. Gatt Selma
11. Grech Georgina
12. Grech Miriam
13. Gauci Maria

"Sunrise" 31st March Str Vict
56 Main Gate Street Vict
Plot 37 Mattia Preti Street Vict
"The Roses 8th December Str
"Sweet Lord" Sump Street Vict
"Cefai Hse" Viani Street
42, Palm Street Victoria
Marthelen Charity Street
Villa Marisa Republic Str
Govt Terrace Hse 9 Sannat Rd
39, Assumption Street Vict
92, Republic Street, Vict
Merhba Bik Sannat Rd

14. Haber Yana
15. Magrin Charmain
16. Muscat Bernice
17. Portelli Maria
18. Said Marija
19. Sacco Stephanie
20. Vella Christine
19. Sacco Stephanie
20. Spiteri Michelle
21. Vella Christine
22. Vella Muscat Ruth
23. Vella Veronica
24. Zahra Micheline
24. Vella Kathy
25. Zahra Micheline

'Elizabeth', 25 Kennedy Sqr
 34, Mattia Preti Street
 'Maison Muscat' Mary Meylak Str
 44 Narrow Street Victoria
 139 Sannat Rd Victoria
 "Il-Bejta" Ghar Qawqla Str Marsal
 c/o 30 De Soldanis Street
 "Marija" Xaghra Rd Vict
 'Goryr' Hse' St George's Fief
 N.B. Republic Street
 "Little River Hse' Viani Str
 "Madonna ta' Pinu" St Domenica St
 44 Narrow Street Victoria
 139 Sannat Rd Victoria
 139 Sannar Rd Victoria

Ismijiet ta' dawk li daħlu għall-Prokreazzjoni u t-Trobbija tal-Ulled bis-Sagrament taż-Żwieg

Awissu '88

William Portelli u Anna Grech

Settembru '88

Raymond Zahra u Marija Borg

Joseph John Grech u Josephine Mercieca

Julian Cini u Carmela Buttigieg

Joseph Mercieca u Josephine Pavia

Ottubru '88

Louis Grech u Jacqueline Grech

Mario Rosso u Tanja Caruana

Frank Cini u Giovanna Vella

Novembru '88

Frank Vella u Doreen Vella

Diċembru '88

John Said u Giovanna Bondi

Ludovigo Curmi u Catarina Haber

Mejju '89

Marcel Cassar u Maria Grech

Ġunju '89

Görg Portelli u Josephine Caruana

Michael Saliba u Tanja Zammit

Jesmond Bugeja u Marija Micallef

Dawk li daħlu jissaffew fil-Purgatorju

Awissu '88

Marija Bugeja

70 sena

Settembru '88

Frangisk Azzopardi

74 sena

Ottubru '88

Guzeppi Vella

77 sena

Novembru '88

Guzeppi Cremona

92 sena

Maria Portelli

88 sena

Carolina Bugeja

73 sena

Diċembru '88	Margarita Tabone	84 sena
	Nazzareno Vento	67 sena
	Görg Gauci	74 sena
Jannar '89	Ġużepp Gauci	60 sena
	Nicolina Busuttil	85 sena
	Beatrice Debattista	90 sena
	Antonia Masini	86 sena
	Maria Gauci	34 sena
Frar '89	Amante Mompalao	68 sena
	Carmelo Debrincat	74 sena
	Luigi Gauci	77 sena
	Ġużeppi Bugeja	87 sena
Marzu '89	Görg Tabone	90 sena
April '89	Ġużeppi Tabone	80 sena
	Ġużeppi Scicluna	59 sena
Mejju '89	Cristina Masini	88 sena
	Ewkaristika Gauci	88 sena
	Luigi Grech	80 sena
Ġunju '89	John Battista Axiag	85 sena
Lulju '89	Marija Masini	83 sena
	Marija Micallef	77 sena

RAINDROPS

Tel. 554114 — 551254

Pet & Garden Centre

The Ideal Place to find all pet and garden requisites including:

- A large selection of pesticides, herbicides and fertilizers;
- A range of sprayers from 1 to 16 litres including motorised ones;
- Artificial or fresh flower arrangements for any occasion;
- Seeds, bulbs and fruit trees; ● Indoor and exotic outdoor plants;
- Pots and decorative pot covers; ● Pets including pure breed rabbits;
- Pet foods.

— FREE EXPERT ADVICE ON PLANT DISEASES —

The Monuments At The Gozo Cathedral Church

Mgr. Archpriest C. Scicluna

The description of the six monuments erected in the Gozo Cathedral Church is being given in a chronological order.

The Monument of Gianni Castelletti

The first monument was built in memory of Gianni Castelletti who was a great benefactor of the Church.

During the latter half of the middle ages, the most affluent and influential Gozitan community patronized this 'Sanctae Mariae Matrix Ecclesia', as the Gozo Cathedral was popularly known in 1435. As a matter of fact Dr. G. Wettinger, an expert in Maltese history of the 15th and 16th century has published recently a paper about the early history of this church. In this study, he underlined the fact that the wealthy and rich people of those times preferred this Church to any other on the island. So much so that they bequeathed their lands, houses and riches to this church. The matrice was thus endowed with innumerable benefices ensuring its upkeep and maintenance. As a condition these wealthy

patrons, imposed their right of burial in the same church. Furthermore, the priests serving in this church bound themselves to offer a number of masses for the repose of the souls of their benefactors.

Among these illustrious families we meet with the Navarra, the Pontremoli, the Mompalao and the Castelletti. Most of them were of foreign origin and possessed great wealth. The aristocracy of the time attached itself to the 'Matrice' to the extent of submitting readily to the jurisdiction and control of this church as regards their private chapels. Though this seemed to be the custom during the 15th century, the chapel dedicated to St. Catherine was still extant at the time when the structure of the present Church was started at the end of the 17th century. According to tradition, the chapel of St. Catherine was the property of Gianni Castelletti to whose memory this monument in the Blessed Sacrament Chapel of Gafa's Church was later erected.

Unfortunately we have no trace of the sculpture. This memorial carved and sculptured in Gozitan stones shows the corpse of Gianni Castelletti lying down on a sarcophagus. The latin inscription adorning the stone-coffin exalts the merits of this illustrious benefactor. Two sizeable angles dominate the upper part of the monument. The drooping angles represent the virtues of hope and charity, which according to catholic belief guard christmas in their journey through this vale of tears and lead them to God and eternal life and joy forever.

The Monuments of Pope Pius IX

The second monument erected in this church consists of a bust of Pope Pius IX, made of white Carrara marble. It is placed on a marble plinth in the sanctuary. Recent liturgical reforms forbid the erection of monuments in

SQUARE CELLAR

(Wine & Spirit)

Prop. **JOE GRECH**

**24, St. George's Square,
Victoria, Gozo**

Tel. 551845, 556141.

7UP®

DESTINATION ...GOZO

*The Ideal gift to tourists and friends
abroad!*

DESTINATION...GOZO is a 30 minute video documentary on the island of Gozo. It looks at Gozo through the eyes of a tourist, recording the places and events a typical visitor might see or visit. The commentary is in English and the video is available through many outlets in Gozo or direct from the producer

ALVIN SCICLUNA

Tel: 551936

**Video Productions - the
specialists in video filming on
the island, whether party,
engagement, weddings or
any type of coverage.**

**Facilities for multi-camera
filming also available.**

Cathedral if or when it was decided that Gozo should become a separate diocese from Malta. All contacts, however, between Malta and Naples were disrupted in 1799 owing to the capitulation of the French. The political situation in our islands during those days was far from normal and therefore the issue of the Gozo diocese was shelved till 1864.

The bust of Pius IX was sculptured by Mario Gori on the well known statue of this Pontiff by Pietro Tenerani (1789-1869) which is now found at the Accademia 'S. Lucia' in Rome. The bust compasses the idea of naturalism of facial expression as represented by classical art. In this respect, the bust is impeccable. Though the monument records a milestone in the annals of this church, and though it now commemorates a historical event and the significant relations which existed between the Pontiff and this church, the monument was set up some months before Pope Pius IX decreed Gozo a separate diocese. In fact Dr. Bezzina in his book 'Religion and Politics', in a Crown Colony' wrote: "To proclaim far and wide their great esteem to the Pope, the Gozo Collegiate Chapter commissioned a marble bust of the Pontiff. The Carrara marble bust of Pius IX reached Gozo in mid-April and shortly afterwards, it was placed on a specially erected marble plinth on the very presbytery of the Collegiate Church. Without doubt, the Gozitans hoped with that gesture to persuade the Pope to grant them their request."

this most prominent part of the church. This monument, however, deserves undoubtedly a prominent place in the church and most likely it is going to remain where it has been located years ago. The Cathedral Church had given such importance to this Pontiff because Gozo by this bull "**Singulari Amore**" and elevated the Collegiate Church, thus declaring the Matrice, the official seat of the Bishop of Gozo.

The Second Vatican Council, in its liturgical Constitution stresses emphatically that the faithful should derive and maintain their life in Christ from their bishop, especially when he is presiding the liturgical functions in his Cathedral Church. "All should hold in very high esteem," underlines this Constitution, "the liturgical life of the diocese which centres around the bishop, especially in his Cathedral Church" (art. 41). The Gozitans forwarded petitions to the authorities concerned in Rome urging them to declare Gozo a separate diocese from Malta long before 1864. In fact, at the close of the 19th century when the Archpriest of those days Can. Francis Xavier Cassar tried to persuade King Ferdinand of Spain that the 'Matrice' would be the best choice for a

The Monument to Bishop Peter Pace

The third monument erected in the Cathedral Church in honour of Bishop Pietro Pace represented a half-relief bust in bronze of the prelate with his hand resting on a shelf of blackish marble supported by two angles. The inscription in the lower part of the monument shows that Mgr. P. Pace was the bishop for the diocese of Gozo for 12 years (1877-1888) and bishop of Malta for 24 years (1889-1914).

Bishop Pace was born in Victoria, Gozo on the 9th of April, 1831. He received his primary and secondary education in Gozo itself but he made his priestly studies in Rome at the Collegium Romanum and at the Università delle Scienze from where he graduated in Philosophy, in

Dogmatic Theology and in both canon and civil law. He was one of those pioneers who worked indomitably for the creation of the Gozitan diocese of which he became bishop on the 28th of February 1877. He governed the diocese for 12 years, that is up to 1889 when he was transferred to the Archdiocese of Malta.

During his episcopate, Bishop Pace remained unparalleled in the keen interest he had shown towards the welfare of his compatriots. He worked really hard for human promotion from every aspect. As a matter of fact it was Bishop Pace who founded the religious congregation of the Franciscan Sisters of the Sacred Heart with the purpose of providing technical education to girls in Gozo. It was Bishop Pace as well who created what is called the Bishop's Conservatory to take care of abandoned children. This institute was run by the sisters of charity. It was also to his initiative that a lectureship was created at the Bishop's Seminary so as to give free tuition to altar boys and to all others, who need it. Moreover, Bishop Pace proposed a regular cheap ferry service between the two islands and insisted with the Crown Colony Government of those days to expand the system of drainage and

water throughout the island. Last but not least, before he was transferred to the archdiocese of Malta Bishop Pace obtained the permission to change the traditional name of Rabat to Victoria for Queen Victoria of England.

His monument is found in the chapel of St. Joseph's Flight into Egypt where this bishop is buried. The Cathedral Chapter commissioned the renowned sculpture Antonio Sciortino to do the half relief bust of Bishop Pietro Pace. This piece of art was inaugurated in 1940. Antonio Sciortino was born in Żebbuġ, Malta in 1879. When he was 17 years old, Sciortino left for Rome to continue his studies in art at the Istituto delle belle Arti. This artist graduated in engineering and monumental architecture in 1902. He even opened an art Studio in Via Margutta at Rome. Furthermore during this period of his life Sciortino was also appointed head of the British Academy in Rome. His outstanding works of art were praised not only locally but even outside these islands. His name as an artist became of international dimensions. He was, in fact awarded first prize for his model of the equestrian monument of Czar Alexander of Russia in an international competition. Suffice to say that the statue of Christ the King, erected in Floriana to commemorate the international Eucharistic Congress in 1913, as well as Lord Gerald Strickland in the Upper Barakka in Malta are some of his most renowned artistic works.

The Cathedral Church of course, feels very much proud that the monument dedicated to the third bishop of Gozo had been made by Sciortino.

Monument to Bishop Joseph Pace

The fourth monument erected in the Gozo Cathedral is found in the Blessed Sacrament Chapel, opposite that of Gianni Castelletti. This monument is dedicated to the sixth bishop of Gozo, Monsignor Joseph Pace who ruled the diocese of Gozo from 1944 up to 1972. Monsignor Pace was born in Victoria, Gozo on the 30th of May, 1890. After finishing his studies at the Gozo Seminary he left for Rome where he made special studies at the Gregorian University in Philosophy and in Dogmatic Theology from where he graduated in both subjects. Later on, he attended the Lateran

University from where he obtained a first class degree in Canon Law. In 1916, Bishop Pace became Canon Lector of the Gozo Cathedral Chapter; in 1924 he became its president, a post which he retained until he was elected Bishop of Gozo on the 31st of October 1944. In 1925, the Bishop of Gozo Mgr. M. Gonzi had chosen Mgr. Pace as his Secretary and appointed him Rector of the Seminary. Bishop's Pace episcopate was characterised by too much parochialism, keen rivalry and pique at that time. The sense of triumph and pageantry was still prevailing and blowing strongly in the Church of Gozo. Since then parochialism has abated a lot. Bishop Joseph Pace however had left no stone unturned to provide the Gozitan youths of his time with sound christian principles. In fact, he opened the Don Bosco Oratory for the moral, social and cultural welfare of the Gozitan Youths. It was Bishop Pace as well who gave the necessary permission to the Salesian Fathers and Sisters to come to Gozo to take special care of our youths

The beauty of this monument lies in its simplicity. It was commissioned by Bishop Pace himself at his own expenses. It was Bishop Pace also who blessed this monument in 1962. The bust of the Bishop rests on the

sarcophagus where the remains of Mgr. Pace were later interred. The words at the base records Bishop Pace's concern for the welfare and care of children and youths in particular.

The sculptor of this monument, Carlo Pisi, hails from Rome. This artist is well known for his artistic works. His artistic repertoire is not only limited to Italy but it is extended throughout the world. His artistic statues in bronze and marble are to be found in several countries of the world. Recently the Rizzoli publishing house of Milan published 4 volumes illustrating the best artistic potentialities. It is enough to mention the tribuna at "Ta' Pinu" Sanctuary as well as the tribuna at St. George's Basilica.

The Monument to Bishop John Mary Camilleri

In December 1973, the 375th anniversary of the Gozo Cathedral Church collegiality was commemorated. Exactly on the 27th of December, 1973 the Augustinians Provincial of those days, Rev. Fr. Albert Borg O.S.A. inaugurated a monument in honour of the fourth Bishop of Gozo, the Augustinian Friar, John Mary Camilleri. This monument was then blessed by the Bishop of Gozo, Mgr. Nikol Cauchi.

This Augustinian monk was born in Valletta Malta on the 15th March 1841. He joined the Augustinian Religious Order in 1861. After graduating in Dogmatic Theology he started teaching theological sciences at the Augustinian College in Brescia. He was elected superior of the copol maltese province and appointed as well head of the Faculty of Theology at the International College of St-Monica in Rome. In 1887 this learned Augustinian Father became 'Consultore' to the Congregation of Bishops. It was on the 11th of February 1889 that Fr. Camilleri was nominated the fourth Bishop of Gozo. In 1895, gr. Camilleri approved the religious order of the Dominican Sisters who had already established themselves in Gozo since 1890. In 1904 Bishop Camilleri held the first synod of Priests in Gozo. Later on, he created three new parishes in Gozo, the parish of San Lawrenz in 1893, that of Fontana in 1911 and that of Ghazri in 1921. Bishop Camilleri provided also the necessary funds for decorating the ceiling at the Gozo Cathedral Church. These paintings were made by Gianni Vella between 1911 and 1917. Bishop camilleri gave the necessary permission to start building the sanctuary of Lady of Ta' Pinu. The first stone of this

Sanctuary was laid by him on 30th May 1920. Bishop Camilleri had to retire owing to ill health in 1924. He died at Rabat, Malta on the 7th day of December 1925. His tenure of office of the Gozo Diocese was between 1889 and 1924.

The monument of Bishop Camilleri by Carlo Pisi resembles very much that of Bishop Peter Pace. It is found in the Chapel of St. Ursula. A bas-relief of Bishop Camilleri arrayed in the robes of a monk and with a pectoral cross hanging from his neck, stays on a special scaffolding made of grey granite. His hands are joined in such a way as to give testimony that Bishop Camilleri was a man who spent a lot of time in prayer. Above his bust one can observe his coats-of-arm. The inscription, in the form of an epitaph, which is found in the lower part of the monument states that the remains of Bishop Camilleri who ruled the diocese of Gozo between 1889 up to 1924 were brought from rabat malta and placed in a special urn behind this monument,

Undoubtedly the monument to Bishop Camilleri enchances the Gozo Cathedral Church with another piece of work.

Monument to Bishop M. Gonzi

The last monument to be erected at the Gozo Cathedra is the monument in memory of Bishop M. Gonzi, the fifth bishop of this diocese. Bishop Gonzi was born in Vittoriosa Malta on the 13th of May 1885. He recieved his tertiary education at the University of Malta. Later he proceeded to Rome where he continued his studies. After graduating in Canon Law, Bishop Gonzi came back to Malta and in 1915 started teaching Holy Scripture at the University of Malta. In 1921 he was elected Senator in the Malta Legislative Assembly. Mgr. Gonzi was nominated Bishop of Gozo on the 23rd of June, 1924. He left no stone unturned to organize the parish churches as well as their respective clergy. He strained every nerve to set up the Catholic Action -- an association for active laity in the Church. In 1929 he organized the Diocesan Eucharistic Congress which was a mielstone in the ecclesiastical history of this Diocese. Bishop

Gonzi promoted the devotion to Our Lady of Ta' Pinu and in 1935 he invited Cardinal Lepecier to come over to Gozo to crown the Sanctuary's miraculous altarpiece i.e. the miraculous effigy of Our Lady of Ta' Pinu. During World War II the Maltese and Gozitan peoples were threatened by great shortages of food supplies. Bishop Gonzi did not fail to do his part to mitigate this precarious situation. In 1944, Bishop Gonzi was transferred to the Archdiocese of Malta where he retained the office of Archbishop up to 1976. He died on the 22nd of January 1984 at the venerable age of almost 99 years.

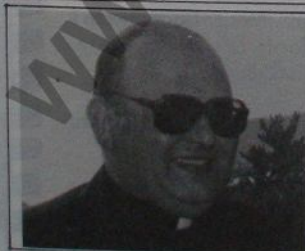
The monument in honour of Bishop Gonzi at

the Gozo Cathedral has been made by the veteran Maltese sculptor Vincent Apap. This artist was born in Valletta in 1909 and started his art studies in Malta. Later on, he went to Rome where he specialized in sculpture. From 1947 to 1971, Vincent Apap was the Principal of the Government School of Arts, supervising the artistic development of the majority of future Maltese artists. Vincent Apap had held many exhibitions of his work not only in Malta but also in London. He gained an international fame as a sculpture of busts. Some of them are even exhibited in the Edinburgh Art Museum. His collection of busts includes that of Queen Elizabeth, Sir Winston Churchill as well as that of Bishop Gonzi. The bust of Archbishop Gonzi forms part of the monument dedicated to him at the Gozo Cathedral. It is placed on a marble shelf in the chapel which leads to the vestry. The inscription beneath the bust records the apostolic zeal with which this spiritual Shepherd took care of his flock between 1924 and 1944.

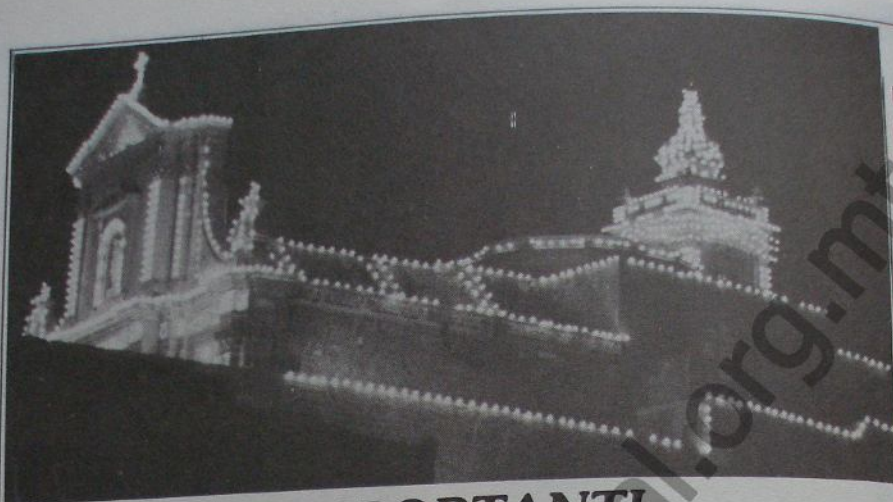
This monument is not laden with many ornaments. Yet this does not mean that this monument is of little interest or of little artistic value. It has also its own peculiarities, which taken together, contribute in a magnificent way so that the figure of Bishop Gonzi dominates the whole complex.

This simple but artistic monument was inaugurated and blessed by the Bishop of Gozo Mgr. Nikol Cauchi on August 10, 1976. This date for the inauguration of this monument was chosen owing to the fact that it was also on the 10th August but of the year 1924 that Bishop Michael Gonzi was installed as the fifth Bishop of Gozo at the same Cathedral Church.

'AD MULTOS ANNOS'

L-Arcipriet tal-Katidral flimkien mal-Kommunita Parrokkjali jifirhu lil Mons. Dun Gorg Tabone f'eghluq il-25 Sena mill-Ordinazzjoni Saċerdotali tiegħu li kienet saret fil-katidral 5 ta' April 1964 u jixtiequ li idmja ferm aktar twila fil-ghalqa tal-Mulej

GRAJJET IMPORTANTI TA' MATUL IS-SENA

1-8-88:

Wasal il-Katidral pellegrinaġġ mill-Parroċċa taż-Żebbuġ biex ifakkar egħluq it-300 sena mit-twelid tal-parroċċa tiegħu mill-parroċċa tal-Katidral.

2-8-88:

Inżamm pellegrinaġġ marjan għal diversi santwarji tal-Madonna f'Għawdex għall-anzjani.

9-8-88:

Saret attività speċjali marjana fuq il-baħar għaž-żgħažgħ tal-parroċċa.

10-8-88:

Fl-okkażżjoni tas-Sena Marjana, Mons. Arcipriet S. Borg mexxa Konċelebrazzjoni mal-Kapitlu tal-Bażilika ta' San Ġorġ.

13-8-88:

Sar pellegrinaġġ djoċesan fl-okkażżjoni tas-Sena Marjana mill-Palazz ta' l-Isqof sal-Katidral. Gie merfugħ kwadru antik ta' l-Assunta li jinsab fil-Mużew tal-Katidral. Mal-wasla l-Katidral, Mons. Isqof N. Cauchi mexxa Konċelebrazzjoni.

15-8-88:

L-Għid ta' l-Assunta. Eluf kbar ta' nies żaru l-Katidral f'dan il-Jum. In-numru ta' Maltn u ta' vetturi li qasmu bejn Malta u Għawdex

f'dan il-Jum kien rekord.

8-9-88:

Saret il-festa tat-twelid tal-Verġni Marija.

25-9-88:

Inżamm fil-Parroċċa Jum il-Katekiżmu.

1-10-88:

Saret il-Purċissjoni tar-Rużarju. Ha sehem fiha Mons. Isqof N. Cauchi.

11-10-88:

Egħluq il-272 sena mill-Konsagrazzjoni tal-Knisja Katidrali. Mons. Isqof mexxa ċ-ċelebrazzjonijiet liturġiċi kollha ta' dawn il-festi. Sar ukoll 'Prayer Group' fiċ-Ċentru.

16-10-88:

Inżamm JUM IL-PAPA. Saret il-ġabra tas-soltu.

21-10-88:

Festa ta' S. Ursula. Mons. Isqof mexxa l-Konċelebrazzjoni ta' din il-festa, Kompatruna t'Għawdex.

23-10-88:

Beda kors ta' spiritwalità fiċ-Ċentru Parrokkjali.

1-11-88:

Mons. Isqof mexxa l-Konċelebrazzjoni tas-Solennità Liturġika tal-Qaddisin Kollha.

2-11-88:

Mons. Isqof fil-Katidral mexxa l-Konċelebrazzjoni tal-Għid ta' l-Imwiet.

-11-88:

Mons. Isqof fil-Katidral mexxa Konċelebrazzjoni mas-saċerdoti t'ghawdex b'suffraġju għall-imsehbini tal-Kongregazzjoni ta' San Filippu Neri.

20-11-88:

Il-parruċċani ħadu sehem fil-Korteo ta' Kristu Re minn Pjazza S. Sabina fit-3.30p.m.

5-12-88:

Fetah il-Bazaar b'risq iċ-Ċentru.

8-12-88:

Mons. Isqof mexxa l-Konċelebrazzjoni tas-Solennità Liturgika tal-Kunċizzjoni.

15-12-88:

Bdiet in-Novena tal-Milied għat-tfal fiċ-Ċentru Parrokkjali.

23-12-88:

Saret il-Premjazzjoni tat-tfal tad-duttrina fiċ-Ċentru Parrokkjali.

25-12-88:

Mons. Isqof mexxa l-Konċelebrazzjoni tal-Lejl tal-Milied li għaliha attendew ħafna nies.

28-12-88:

Sar party għat-tfal kollha tal-parroċċa fiċ-Ċentru Parrokkjali.

31-12-88:

Mons. Isqof mexxa l-Konċelebrazzjoni ta' Radd il-Hajr fil-Katidral.

1-1-89:

Mons. Isqof mexxa l-Quddiesa ta' l-Jum il-Paċi fil-Katidral.

7-1-89:

Żar il-Knisja Katidrali s-Superjur Ġenerali tas-Salezjani Dun Egidio Vigano'.

8-1-89:

Mons. Isqof fil-Katidral mexxa l-Konċelebrazzjoni tas-Solennità Liturgika ta' l-Epifanija.

8-1-89:

Saret gabra fil-Knisja għall-vittmi tat-terrimot ta' l-Armenja.

18-1-89:

Bdiet l-Ottava ta' Talb għall-Ghaqda bejn il-Knejjes.

29-1-89:

Fl-okkażzjoni ta' JUM IĊ-ĊENTRU Parrokkjali Mons. Isqof qaddes fiċ-Ċentru fil-11.30 a.m.

2-2-89:

Mons. Isqof mexxa l-Konċelebrazzjoni fil-Katidral fil-Festa tal-Preżentazzjoni tal-Mulej.

8-2-89:

Mons. Isqof mexxa fil-Katidral il-funzjoni ta' Ras ir-Randan.

20-2-89:

Dun Anton Gouder, Kappillan tar-Raħal il-Ġdid f'Malta beda l-Eżercizzi Spiritwali għall-Parruċċani.

25-2-89:

Fethet il-Ġimgħa tal-Parroċċa.

7 - 1 - 89

26-2-89:

Bdew jinkitbu t-tfal u ż-żgħażaġh biex jiehdu sehem fil-Purċissjoni tal-Ġimgħa l-Kbira.

1-3-89:

Sar Pellegrinaġġ Penitenzjali għas-Santwarju Bażilika Ta' Pinu.

6-3-89:

Saret il-Via Matris mat-telġha tal-Kastell.

17-3-89:

Inżammet il-festa tal-madonna tad-Duluri.

19-3-89:

Mons. Isqof mexxa l-funzjoni ta' Hadd il-Palm fl-4.30 p.m.

20-3-89:

Saret il-Via Crucis mat-Telġha tal-Kastell.

22-3-89:

Inżamm servizz Penitenzjali bħala thejjija għall-Qrar.

23-3-89:

Mons. Isqof mexxa l-Konċelebrazzjoni tat-Tberik taż-Żjut kif ukoll il-Konċelebrazzjoni tal-Hasil tar-Riġlejn ta' l-Apostli.

24-3-89:

Saru ż-żjajjar tas-Sepulkru f'diversi rħula. Fit-3.00 p.m. Mons. Isqof mexxa l-Azzjoni Liturgika tal-Ġimgħa l-Kbira. Fil-4.45 p.m. bdiet hierġa l-purċissjoni tal-Passjoni mill-Katidral li għall-ewwel darba f'Għawdex ġiet trasmessa minn fuq il-TVM.

25-3-89:

Mons. Isqof mexxa fil-Katidral il-funzjoni tat-tberik tal-Blandun.

26-3-89:

Mons. Isqof mexxa l-Konċelebrazzjoni ta' Hadd il-Għid. Bada t-tberik tal-Familji. Bada wkoll il-Kungress tax-Xirka ta' l-Isem Imqaddes t'Alla fil-Parroċċa.

28-3-89:

Saret harġa għat-tfal tal-Parroċċa mill-Vigariju Parrokkjali Dun Girgor Grech.

31-3-89:

Kunċert ta' mużika klassika u sagra mid-Dorset Youth Orchestra. L-orkestra kienet tgħodd 92 ruħ.

7-4-89:

Beda kors ta' piskoloġija familjari għall-koppji tal-parroċċa minn Fr. Dr. V. Shields

9-4-89:

Il-Parroċċani hadu sehem bi ngarhom eġhluq tal-Kungress tax-Xirka ta' l-Isem Imqaddes t'Alla.

29-4-89:

Tfakkar b'mod xieraq eġhluq it-33 sena minn meta s-Soc. Fil. 'Leone' irregalat l-istatwa sabiha ta' l-Assunta lill-Katidral.

Fethet ukoll il-Ġimgħa Ewkaristika-Liturgika.

3-5-89:

Inżammet l-Ewwel Erbgħa qabel il-15 il-Erbgħa li jiġu qabel il-festa ta' S. Marija u saret ukoll l-Ewwel Tqarbina tat-tfal.

4-5-89:

Mons. Isqof N. Cauchi amministra s-Sagrament tal-Konfermazzjoni lit-tfal tal-parroċċa.

7-5-89:

Mons. Isqof għalaq il-Ġimgħa Ewkaristika-Liturgika billi mexxa Konċelebrazzjoni u Purċissjoni Ewkaristika mat-triqat prinċipali tar-Rabat.

14-5-89:

Mons. Isqof N. Cauchi mexxa l-Konċelebrazzjoni ta' l-Għid il-Hamsin fil-Katidral.

27-5-89:

Żar il-Katidral il-Gran Mastru ta' l-Ordni tal-Kav. ta' Malta Fra Andrew Bertie.

28-5-89:

Mons. Isqof N. Cauchi mexxa l-Konċelebrazzjoni tas-Solennità Liturgika tal-Gisem u d-Demm Imqaddes ta' Kristu kif ukoll purċissjoni Ewkaristika fl-inhawi tal-Knisja.

30-5-89:

Inżammet fis-Sala tač-Ċentru serata Marjana. Hadu sehem fiha bosta tfal, żgħażaġh u adulti tal-parroċċa.

31-5-89:

Fil-Katidral inżammet funzjoni speċjali għat-tfal tal-Parroċċa f'eġhluq ix-xahar ta' Mejju li l-Knisja tiddekkah b'mod speċjali lill-Madonna.

7-6-89:

Saret harġa għat-tfal tal-Parroċċa mill-Vigariju Kurat Dun Girgor Grech.

27 - 5 - 89

24-6-89:

Saret l-Ordinazzjoni Sagra ta' tliet sacerdoti u erba' djakni.

27-6-89:

Saret funzjoni speċjali fil-Katidral biex, tfakkar id-dehra tal-Madonna Ta' Pinu lil Karmni Grima.

3-7-89:

Beda l-ġbir għall-festa ta' ġewwa ta' Santa Marija. Tqassmu libretti bid-devozzjonijiet popolari marjani għal żmien il-Kwindiċina.

7-7-89:

Telaq l-ewwel pellegrinaġġ parrokkjali għal-Lourdes. Tmexxa mill-Vigarju Kurat Dun Girgor Grech.

TEXOL

GWT.

BIODEGRADABLE SOFT

For Brightest Clothes and
easy dishwashing

TEXOL hu magħruf għall-qawwa tiegħu, kwalità u tenerezza fuq il-gilda, li jintuża wkoll għan-nappies tat-trabi u jibżagħlek għal idek. Jibżagħlek ukoll għal flusek għax tuża ftit b'effett kbir!

TEXOL jaħsel platti, dixxijiet u borom li jkunu mċappsin bi żjut u xahmijiet. Jintuża wkoll mill-‘Confectioneries’ u l-‘Mechanics’!

TEXOL jaħsel ukoll hwejjeg ta' kull materjal inklużi tas-suf!

UŻA L-ILMA BAHAR

TEXOL jintuża xorta waħda jekk int qiegħed f'xatt il-baħar, fuq yacht, dghajsa jew xi haġ'ohra tal-baħar! Ir-riżultat ikun daqs dak ta' l-ilma ħelu! Inaddaf ukoll in-nafta li taqbad mal-gisem fi xtut il-baħar.

F'Għawdex ċempel: Tel: 553447 (A & G Hili - Mgarr)

Tel: 556098 (Victor Hili & Sons - Mgarr)

Tel: 551555 (Gelluxa Ltd. - Mgarr)

Distributuri f'Malta u Għawdex iċemplu: 825933

IL-HIDMA TAL-PARROĊĊA GHALL-IŻVILUPP SHIH TAL-BNIEDEM *Bir-Ritratti*

HAJJA SPIRITWALI

Fix-xahar ta' Jannar nżamm quiz bibbliku fil-Katidral. Anton Farrugia mexxa dan il-quiz bit-tfal li f'din is-Sena kellhom jirċievu s-Sagrament tal-Grizma ta' l-Isgof. Ir-ritratt juri lil dawn it-tfal flimkien ma' l-Arċipriet C. Scicluna u s-Sur Anton Farrugia.

F'Jum iċ-Ċentru Parrokkjali li nżamm fid-29 ta' Jannar 1989 Mons. Isgof N. Cauchi żar iċ-Ċentru Parrokkjali tal-Katidral u fil-11.30 a.m. f'Celebrazzjoni Ewkaristika wassal il-messagġ tiegħu.

Għall-ewwel fl-istorja tad-Djoċesi ta' Għawdex giet trasmissa minn fuq it-T.V.M. il-Purċissjoni tal-Ġimgha l-Kbira tal-Katidral. Ir-ritratt juri xena ta' din il-purċissjoni pageant tas-sena 1989: il-Banda ċittadina 'Leone' u l-Kor jakkumpanjaw l-istatwa ta' Gesù Mejjiet.

Din is-Sena 1989 nżamm is-26 Kungress tax-Xirka ta' l-Isem Imqaddes fil-parroċċi tal-Belt Victoria. Ir-ritratt juri xena f'egħluq dan il-Kungress fi Pjazza Indipendenza nhar id-9 ta' April 1989

F'April 1989 nżamm kors ta' psikoloġġa familjari bit-tema 'Inġawdu lil uliedna'. Dan il-kors li kien jikkonsisti f'erbe' lectures tmexxa minn Dr. Vr. V. Shjield u minn Mrs P. Bondi. Għallh attendew bosta koppi. Ir-ritratt juri xena waħda minn dawn il-lectures

Fit-3 ta' Mejju nżamm l-Ewwel Tqarbina tat-tfal tal-Parroċċa. Ir-ritratt juri lit-tfal ta' din is-sena flimkien ma' l-Arċipriet.

Fl-4 ta' Mejju 1989 Mons Isqof amministra s-Sagrament tal-Konfermazzjoni lit-tfal tal-Parroċċa. Ir-ritratt juri lil dawn il-tfal flimkien ma' l-Arċipriet tagħhom.

Fl-31 ta' Mejju 1989, fil-Katidral inżammet funzjoni Marjana sempliċi imma sabiha għat-tfal tal-Parroċċa li tmexxiet minn Mons. Arċipriet. Ir-ritratt juri wahda mit-tfal tpogġi kuruna tal-ward fuq ras il-Madonna.

Il-Kor 'Maria Assunta' tal-parroċċa tal-Katidral ta' kull sena jiehu sehem fil-Festival tal-Korijiet li jinżamm fid-Djoċesi fil-ġranet tal-milied u fil-ġranet tar-Randan. Ir-ritratt tan-naħa tax-xellug juri lill-Kor tagħna fil-Bażilika ta' San Ġorġ (Milied 1988) u r-ritratt tan-naħa tal-lemin juri lill-Kor tagħna fil-Katidral (Randan 1989). Fiż-żewġ okkażjonijiet il-Kor kien taħt it-tmexxija ta' Mro Jos. Grech u fuq l-orgni Miss Carol Saliba.

Fl-okkażjoni ta' Jum iċ-Ċentru Parrokkjali, Fr. G. Mercieca f'isem huh Fr. Tony Mercieca ta' l-Assunta offra lill-Mons. Arċipriet C. Scicluna bust tal-President Kennedy biex jitqiegħed fil-Bibjoteka Parrokkjali. Preżenti għal din l-gholja kien is-Sur Anton Farrugia, Bibjotekerija tal-Bibljoteka Parrokkjali.

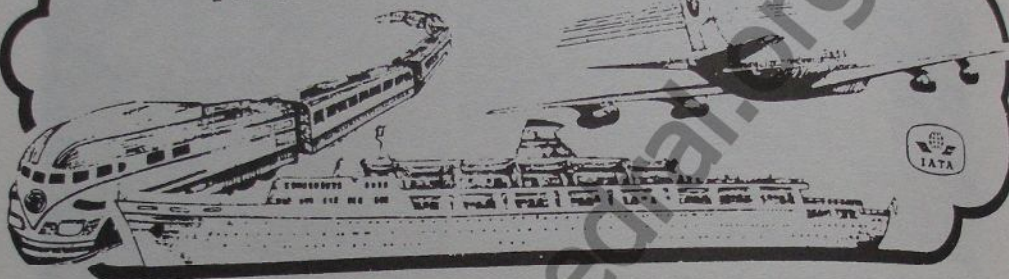

John Portelli Enterprises Ltd.

TRAVEL AGENTS - TOUR PLANNERS
7 MAIN SQUARE, VICTORIA, GOZO, MALTA. TEL: 556236

108 ST. JOHN STREET, VALLETTA, MALTA. TEL: 627018

FOR ALL YOUR TRAVEL REQUIREMENTS

PARDI MOTORS LTD.

N.B. Republic Street, Victoria, Gozo.

Tel. 556678 - 553744

AUTO DEALERS

AUTO SERVICE & SPARES

PANEL BEATING

SPRAY PAINTING

TYRE & RADIATOR REPAIRS

ATTIVITAJIET FILANTROPIČI U RIKREATTIVI

L-attivitajiet filantropiċi ma jongsux mill-Kalendarju tal-hajja tal-parroċċa tal-Katidral, darbtejn fis-sena jingabru ghotjiet ta' flus u ta' oġġetti ta' l-ikel għat-tfal ta' l-Istituti tal-Karita li għandna fid-djoċesi. Ir-ritratt juri l-okkażżjoni ta' wahda minn dawn l-offerti tal-parruċċani tal-Katidral.

Nhar Hamis ix-Xirka fit-23 ta' Marzu 1989, Mons Arċipriet bierek il-mejda ta' l-Appostli. Jiġu magħżula tfal li jkunu aktar attivi fil-hidmiet taċ-Centru Parrokkjali. L-istess tfal f'din iċ-ċirkustanza joffru xo oġġetti ta' l-ikel li jkun imisshom minn din il-Mejda ta' l-Appostli lit-tfal anqas ixxurtjati minnhom. Ir-ritratt lil Mons. Arċipriet ibierek din il-Mejda ta' l-Appostli.

Fil-31 ta' Mejju 1989 fil-Katidral inżamm kuncert ta' mużika sagra mid-Dorset Youth Orchestra li kienet tlaħhaq 'l fuq minn 80 ruħ. Għal dan il-kuncert il-Knisja kienet fgata min-nies.

Fil-30 ta' April 1989 fis-sala taċ-Ċentru Parrokkjali nżammet Serata Marjana li fiha hađu sehem bosta tfal, żghażaġh u adulti tal-parroċċa kif juru dawn ir-ritratti.

Fil-bidu tax-xahar ta' April din is-sena tfakkru b'ikla speċjali żewġ okkażjonijiet partikulari eghluq it-22 sena mill-ordinazzjoni episkopali ta' Mons Isqof N. Cauchi li kienet saret il-Katidral fid-9 t'April 1967 u eghluq it-32 sena mill-Ordinazzjoni Saċerdotali ta' Mons. Arċipriet li kienet saret il-Katidral fis-6 ta' April 1987. Ir-ritratt tan-nahz ta' isfel juri lil Mons. Isqof mas-Saċerdoti tal-Parroċċa waqt din l-ikla u r-ritratt tan-naha ta' fuq juri x'uhud minn dawk li attendew għal din l-ikla.

*Matul is-Sena l-Vigarju
Parrokkjali Dun Girgor
Grech ta' spiss jorganizza
hargiet ghat-tfal u z-
zghazagh tal-Parroċċa.
Dan ir-ritratt juri xena
waqt dawn il-hargiet
rikreattivi.*

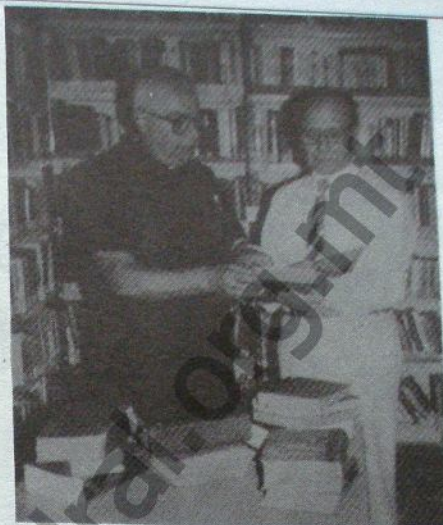

*Fil-bidu ta' Awissu 1989, il-Vigarju Parrokkjali Dun Girgor Grech mexxa pellegrinagg ghal Lourdes bil-
parruċċani tal-Katidral*

Il-Bibljoteka Parrokkjali

Bosta parroċċi f'Malta u Għawdex issa qed jindunaw is-siwi kbir ta' Librerija Parrokkjali li tkun tagħti servizz kuljum lill-parroċċani. Hekk naraw, minn żmien għal żmien jigu inawgurati Libreriji godda fi hdan parroċċi differenti fil-gżejjer tagħna.

Il-Bibljoteka Parrokkjali tal-Katidral issa tippossiedi 1 fuq minn 18,000 ktieb u ilha toffri servizz ta' self ta' kotba u ta' riċerka għal aktar minn 8 snin. Dan is-servizz tagħtih lil kulhadd, parroċċani u mhumiex, matul is-sena kollha kuljum, b'eċċezzjoni żgħira ta' 3 ġimgħat matul ix-xahar ta' Awissu, perijodu li fih isir 'stock taking' u reorganizzazzjoni fl-ixkaffi tal-kotba. Din il-Librerija għandha tkun ta' interess għal dawk kollha li għandhom għal qalbhom il-ġid parrokkjali. Insemmu hekk wahda biss. Aktar minn mitt student u studenta għamlu użu tajjeb minn din il-Librerija billi ssewfu kotba matul is-sena skolastika 1988/1989. Numru iehor imdaqas ta' studenti ta' skejjel sekondarji għamlu riċerka għal proġetti skolastiċi u "assignments" oħra. Il-Librerija parrokkjali tal-Katidral tinsab attrezzata tajjeb b'enciklopediji u materjal iehor ta' riferenza. Issa din l-opra kbira, wisq akbar milli jistgħu jobsru bosta mill-parroċċani tagħna ma saritx f'daqqa wahda u mix-xejn. Il-Librerija parrokkjali tal-Katidral hija frott ta' generosità u sagrafiċċju kbir ta' diversi ndividwi li kull ma joffru u jagħmlu jagħmluh bi skop ta' promozzjoni umana u xejn iżjed.

Int li qed taqra, saqsi lilek innifsek u ara tistax b'xi mod tgħin lil din l-Opra Parrokkjali:

(a) Għandek xi kotba speċjalment tat-tfal, li tista' tiddisponi minnhom?

(b) Tista' toffri xi haġa tal-flus biex jinxtraw ixkaffi u materjal iehor ta' siwi għal Librerija?

(c) Tixtieq toffri xi hin fil-ġimgħa biex tgħin fir-"running" ta' l-istess Librerija?

Fl-aħħarnett nagħmel appell biex kull min ihobb l-avanz intellettuali tiegħu nnifsu jinkiteb membru tal-Librerija. Għas-sena li ġejja, 1989/1990, hemm il-pjan li ntejjbu hafna s-servizz tar-Reading Room billi mal-bosta magazines u gazzetti li diġa nircievu inżidu oħrajn li ma għandniex.

Id-Ditta GEORGE ZAMMIT & SONS

ta' 71 Old Mint Street, Valletta, Malta.

Tel: 640902

Għandha l-pjaċir tavża lill-klijenti tagħha li għadha tilqa' kull xogħol ta' rakmu kif ukoll kull xogħol ta' Artiġjanat.

Timporta wkoll Damask tal-Palma, Lampassi u Drapijiet oħra għall-Knejjes.

Il-passat huwa l-garanzija ta' Ditta serja ta' GEORGE ZAMMIT & SONS, li go kull Knisja ta' Malta u Għawdex għandha xi Opri.

Titlifix opportunità tad-deheb.

Ilkoll kemm ahna xi darba jew ohra xtaqna nixtru xi haġa fil-pront u sibna li ma kellniex flus biżżejjed fuqna.

Meta tiftah kont kurrenti mal-Mid-Med Bank tkun tista' thallas l-ispejjeż kollha b'ċekk. B'hekk filwaqt li tiffranka l-hin u l-inkonvenjenza, tkun taf fejn int fi flusek.

Staqsì sabiex tiftah kont kurrenti f'wahda mill-44 ferġha tal-Bank f'Malta jew Ghawdex.

Mid-Med Bank
L-Akbar Bank f'Malta

WERREJ ANALITIKU ta' L-GHID TA' L-ASSUNTA

Il-Katidral t'Ghawdex

Nru. 1 (1966) - nru. 23 (1988)

miġbur minn Ġwann Azzopardi, S.J.

- Amerika. L-arċipriet fil-Kanada u l-nru. 13 (1978), pp.23-9.
- Animarum" 1678-1794, b'dawl għall-istorja tal-Matriċi - Kollegġjata ta' l-Assunta. Status nru. 23 (1988), pp.2-5.
- Architect's appreciation. Gozo Cathedral -- an nru. 11(1976), p.12.
- Arkitettura tiegħu. Il-Katidral t'Ghawdex. Tagħrif fil-qosor dwar l- nru. 12 (1977), pp.12-15.
- Arkivju tal-knisja Katidrali t'Ghawdex. L- nru. 8 (1973), pp.1, 11.
- Arti audio-viżiva. Il-verġni Maria fl- nru.23 (1988), pp.10-17.
- fil-Katidral. Xoghlijiet ta' l- nru.6 (1971), pp.1,8.
- Assumption of Our Lady, 15th August, 1977: poem. On the feast of the nru. 12 (1977). p.9.
- : poem. The nru. 14 (1979), pp.28-9.
- Assunta fis-seklu XVII (1663-79). Hjiel minn grajjiet il-parroċċa ta' l- nru.9 (1974), pp.6-8.
- fis-sena 1678. Il-komunità parrokkjali tal-Matriċi kollegġjata ta' l- nru. 19 (1984), pp.2-5.
- f'Ghawdex (1623-72). Kronologija dokumentata ta' grajjiet il-Kollegġjata ta' l- nru. 15 (1980), pp.2-9.
- Storja tal-Kor Marija nru. 6 (1971), p.11.
- ta' Ghawdex tmexxiet minn żewġ Kappillani. Meta l-matriċi ta' l- nru. 17 (1982), pp.2-4
- 300 sena ilu. Il-Matriċi Kollegġjata ta' l- nru. 23 (1988), pp.6-9.
- Awstralja. L-arċipriet tal-Katidral fl- nru. 12 (1977), pp.22-3.
- Ballata tal-"Convoy" ta' S. Marija. Il- nru. 7(1972), p.8.
- Biblijoteka parrokkjali tal-Katidral -- Ghawdex. Il- nru. 20 (1985), pp.15-17; 21 (1986), pp.11-13.
- Bondi dwar il-festi liturgiċi fil-knisja Matriċi. Manuskritt tal-Kan. Gaetanu nru. 5 (1970), pp.6-7.
- Cassar fis-sena 1800. Xewqa ta' Djoċesi u ta' tribunal ta' l-appell f'Ghawdex f'talba mqieghda hażin mill-Arċipriet nru. 13 (1978), pp.7-10.
- Cathedral -- an architect's appreciation. Gozo nru. 11 (1976), p.12.
- Cauchi: 25 sena saċerdot -- 10 snin Isqof. L-E.T. Mons. Nikol nru. 12 (1977), pp.24-8.
- Ċentinarju tal-mewt tal-papa Piju IX: omelija. Tifkira taċ- nru. 13 (1978), pp.3-6.
- "Convoy" ta' S. Marija. Il-ballata tal- nru. 7 (1972), p.8.
- Cotoner u l-hatra ta' żewġ kanoniċi fil-knisja Matriċi (1671-74).
- Il-Gran Mastru Nikol nru. 13 (1978), pp.11-12.
- l-knisja Matriċi ta' ghawdex, 1663-80. Il-Gran Mastru Nikol nru.11 (1976), pp.4-5.
- Djoċesi għalih. It-talba lir-Re Ferdinandu III ta' Sqallija biex Ghawdex jinqata' fi nru. 12 (1977), pp.2-8.
- Mons. Lwiġi Fernandez, delegat pontifiċju, ifisser il-ferh talli Ghawdex sar nru. 20 (1985), pp.6-8. u ta' tribunal ta' l-appell f'Ghawdex f'talba mqieghda hażin mill-Arċipriet Cassar fis-sena 1800. Xewqa ta' nru. 13 (1978), pp.7-10.
- Episcopo. It-testment ta' Nucio de nru. 9 (1974), p.12.
- Ferdinandu III ta' Sqallija biex Ghawdex jinqata' fi Djoċesi għalih. It-talba lir-Re nru. 12

- (1977), pp.2-8.
- Fernandez, delegat pontifiċju, ifisser il-ferh talli ghawdex sar Djoċesi. Mons. Lwigi nru. 20
- (1985), pp.6-8. Festa storika u nazzjonali ta' S. Marija. Il- nru. 1 (1966), p.2.
- Filippu. Il-kwadru ta' S. nru.8 (1973), pp.10-11.
- Frangisk di Paola fil-knisja Kattidrali t'Ghawdex. Il-kwadru ta' S. nru 2 (1967), pp.1-9.
- Furbani jahbtu għall-Maltin fi triqthom lejn ghawdex għal S. Marija. Il- nru. 21 (1986), pp.2-4.
- Gonzi fil-knisja Katidrali t'ghawdex. Il-monument ta' l-Arcisqof Mikiel nru.12 (1977), pp.29-32.
- u l-knisja Katidrali ta' Ghawdex. L-Arcisqof Mikiel nru. 19 (1984), pp.14-17.
- Gran Mastru Nikol Cotoner u l-hatra ta' żewġ kanoniċi fil-knisja Matriċi (1671-74). Il- nru. 13 (1978), pp.11-12.
- l-knisja Matriċi ta' Ghawdex, 1663-80.
- Il- nru. 11 (1976), pp.4-5.
- Grech Delicata J.U.D. L-Isqof Monsinjur Anton nru. 11 (1976), pp.4,11.
- Gzejjer Maltin. S. Marija, Padruna speċjali u S.Pawl, Padrun prinċipali tal- nru. 18 (1983), pp.9-10.
- Gżira tal-madonna. Sittin kappella Marjana fuq il- nru. 21 (1986), pp.6-10.
- Gużep. Il-kwadru ta' S. nru. 7 (1972), p.4.
- Ghanja tal-hamsa u ghoxrin: poezija. L- nru. 16 (1981), p.34.
- Ghawdex minn dejjem qiem lil S. Marija nru. 7 (1972), pp.6-7; nru. 8 (1973), pp.12,11; nru. 9 (1974), pp.4-5.
- Hatra, konsagrazzjoni u ngress ta' l-Isqof Pietru Pace. 100 sena ilu: il- nru. 12 (1977), pp.10-15.
- Hidma pastorali 1962-87. Wara 25 sena ta' nru. 21 (1986), pp.12-19.
- Isqof. L-E.T. Mons. Nikol Cauchi: 25 sena saċerdot - 10 snin nru. 12 (1977), pp.24-8.
- Monsinjur Anton Grech Delicata J.U.D. L- nru. 11 (1976), pp.1, 11.
- L-Istatwa tal-Assunta. Gheluq il-75 sena tal- nru. 7 (1972), pp.1, 11. ta' S. Marija. Evalwazzjoni tal-hajja pastorali fil-Katidral bis-sahha ta' l- nru. 16 (1981), pp.18-22.
- Kanada u l-Amerika. L-arċipriet fil- nru. 13 (1978), pp.23-9.
- Kapitlu tal-Katidral ta' 100 sena ilu fi żmien l-Isqof Pietru Pace. Il- nru 19 (1984), pp.10-12.
- Kappella Marjana fuq il-gżira tal-madonna. Sittin nru. 21 (1986), pp.6-10.
- Kappillani. Meta l-matriċi ta' l-Assunta ta' Ghawdex tmexxiet minn żewġ nru. 17 (1982), pp.2-4.
- Kastel ta' Ghawdex. Ittra tas-sena 1767 li taghti xhieda ta' l-importanza tal-Kollegġjata ta' l-Assunta fil- nru. 15 (1980), pp.13-15.
- Kattidral. Aktar dati importanti fil-istorja tal- nru. 2 (1967), pp. 4-6; nru. 3 (1968), pp.4-5; nru. 4 (1969), pp.6-7; nru. 5 (1970), pp.4; nru. 6 (1971), pp.4.
- Il-mużew il-gdid tal- nru. 15 (1980), pp.10-12.
- L-isqof Gużepi pace u l- nru. 7 (1972), p.8.
- sa jiftah. Il-mużew tal- nru. 14 (1979), pp.19-20.
- ta' ghawdex. Lejn dawl storiku fl-imghoddi tal- nru. 8 (1973), pp.6-8.
- Grajjiet ta' mitt sena ilu fil- nru. 7 (1972), pp.1, 11.
- Il-ftuh tal-Kungress Ewkaristiku Djoċesan tal-1929 fil- nru. 14 (1979), pp.9-11.
- Tagħrif fil-qosor dwar l-arkitettura tiegħu. Il- nru.12 (1977), pp.9-11.
- Kollegġjata ta' l-Assunta f'ghawdex (1623-72). Kronoloġija dokumentata ta' grajjiet il- nru. 15 (1980), pp.2-9. fil-Kastel ta' Ghawdex. Ittra tas-sena 1767 li taghti xhieda ta' l-importanza tal- nru.15 (1980), pp.13-15.
- Kor Marija Assunta. Storja tal- nru. 6 (1971), p.11.
- Kungress Ewkaristiku Djoċesan tal-1929 fil-Katidral t'Ghawdex.

- Il-fruh tal- nru. 14 (1979), pp.9-11.
- Kwadru ta' l-Assunta fil-Kattidral t'Ghawdex. Il- nru. 1 (1966), pp.1,7.
- tal-Madonna tar-rużarju. Il- nru. 4 (1969), pp.1, 4.
- ta' Solidad. Il- nru. 9 (1974), p.10.
- ta' S. Filippu. Il- nru. 8 (1973), pp.10-11.
- Frangisk di Paola fil-knisja Kattidrali t'Ghawdex. Il- nru. 2 (1967), pp.1,9.
- Ġużepp, Il- nru. 7 (1972), p.4.
- Libertano iżur il-Matriċi tal-Assunta fis-sena 1585. Il-viżitatur Mons. Ascanio nru. 14 (1979), pp.2-4.
- Luqa fil-Katidral t'Ghawdex. Xbieha tal-Madonna mpingija minn S. nru. 14 (1979), pp.5-8.
- Mahnuq. Id-Duttur Nikolang nru. 6 (1971), p.10.
- Maltin fi triqthom lejn Ghawdex ghal S. Marija. Il-furbani jahbtu ghall- nru. 21 (1986), pp.2-4.
- S. Marija, Padruna speċjali u S. Pawl, Padrun prinċipali tal-Gżejjer nru. 18 (1983), pp.9-10.
- Maria fl-arti audio-viżiva. Il-vergħi nru. 23 (1988), pp.10-17.
- Ghawdex minn dejjem qiem lil S. nru. 7 (1972), pp.6-7; 8 (1973), pp.12, 11; 9 (1974), pp.4-5.
- Il-bini tul is-sekli tal-Matriċi ta' S. nru. 20 (1985), pp.3-5; nru. 21 (1986), pp.6-8.
- tama tagħna: poezija. Lil nru. 11 (1976), pp.10-11.
1726. Il-bidu tal-purċissjoni ta' S. nru. 19 (1984), pp.6-9.
- 1897-1981. S. nru. 16 (1981), pp.4-12.
- Matriċi kolleġġjata ta' l-Assunta fis-sena 1678. Il-komunità parrokkjali tal- nru. 19 (1984), pp.2-5.
- 300 sena ilu. Il- nru. 23 (1988), pp.6-9.
- Manuskritt tal-Kan, Gaetanu Bondi dwar il-festi liturġiċi fil-knisja nru.5 (1970), pp.6-7.
- ta' l-Assunta fiċ-Cittadella ta' ghawdex bejn 1608 u 1615. Il- nru. 21 (1986), pp.2-4.
- fis-sena 1585. Il-viżitatur Mons. Ascanio Libertano iżur il- nru. 14 (1979), pp.2-4.
- S. Marija. Il-bini tul is-sekli tal- nru. 20 (1985), pp.3-5; nru. 21 (1986), pp. 6-8. u f'ghawdex 1578-1664. Il-bidu tad-devozzjoni lejn il-Madonna tar-rużarju fil-nru. 18 (1983), pp.6-8.
- Monument ta' l-Arċisqof Mikiel Gonzi fil-knisja Katidral t'Ghawdex. Il- nru. 12 (1977), pp.29-32.
- Mużew il-ġdid tal-Katidral. Il- nru. 15 (1980), pp.10-12. tal-Kattidral. Il- nru. 6 (1971), p.8.
- sa jiftah. Il- nru. 14 (1979), pp.19-20.
- Pace. Il-Kapitlu tal-Katidral ta' 100 sena ilu fi żmien l-Isqof Pietru nru. 19 (1984), pp.10-12. u l-Katidral. L-Isqof Ġużeppi nru. 7 (1972), p.8.
- 100 sena ilu: il-hatra, konsagrazzjoni u ngress ta' l-Isqof Pietru nru. 12 (1977), pp.10-15.
- Papa Piju IX: omelija Tifkira taċ-ċentinarju tal-mewt tal-nru. 13 (1978), pp.3-6.
- Parroċċa ta' l-Assunta fis-seklu XVII (1663-79). Hjiel minn grajjiet il- nru. 9 (1974), pp.6-8.
- Parrokkjali tal-Katidral -- Ghawdex. Il-biblijoteka nru. 20 (1985), pp.15-17.
- Pastorali fil-Katidral bis-saħħa ta' l-istatwa ta' S. Marija. Evlawazzjoni tal-hajja nru. 16 (1981), pp.18-22, ta' Ghawdex fis-sena 1688. Il-problemi nru. 18 (1983), pp.2-5.
- Problemi pastorali ta' ghawdex fis-sena 1688. Il- **ibidem**.
- Purċissjoni ta' S. Marija, 1726. Il-bidu tal- nru. 19 (1984), 6-9.
- Rużarju fil-Matriċi u f'ghawdex 1578-1664. Il-bidu tad-devozzjoni lejn il-Madonna tar- nru. 18 (1983), pp.6-8.
- Il-kwadru tal-Madonna tar- nru. 4 (1969), pp.1,4.
- Scieluna 1928-62. Dun Frangisk nru. 21 (1986), pp.29-30.
- Sena internazzjonali tal-paċi **ibidem**, p.9.
- "Status Animarum" 1678-1794, b'dawl għall-istorja tal-Matriċi Kolleġġjata ta' l-Assunta nru.23 (1988), pp.2-5.
- Testment ta' Nucio de Episcopo. It- nru. 9 (1974), p.12.
- Vella, D.D. Hamsin sena wara mewtu. Monsinjur Arċidjaknu Lwiġi nru. 13 (1978), pp.19-22.
- Werrej Ġenerali ta' din ir-rivista, ara nru. 21 (1986), pp.34-6.*

Ikkontribwew għal din ir-Rivista

Electra Hotel
Marsalforn, Gozo.
Meylak Jewellery
Republic Street, Victoria.
Gozo United Rent-A-Car
Republic Street, Victoria.

Home Mart
Republic Street, Victoria.
C. & S Supermarket
Main Gate Street, Victoria.

Kelina's Jewellery
Karl Bondi Street, Victoria.
Abela Pharmacy
De Soldanis Street, Victoria.

Palm Pharmacy
Palm Street, Victoria.

Lantern Hotel
Marsalforn, Gozo

The Mermaid Bar & Restaurant
Marsalforn, Gozo.

Odyssey Bar & Restaurant
Marsalforn, Gozo.

Lorry Fenech
Sannar Road, Victoria.

The Smugglers Cave
Marsalforn, Gozo.

Arzella Bar
Menqa, Marsalforn.

May's Boutique
Republic, Street, Victoria.

V. Sultana Vulcanizer
Republic Street, Victoria.

Castle Pharmacy
Main Square, Victoria.

Kenur Bar & Restaurant
Xlendi Street, Xlendi.

Tritons Bar & Restaurant
Marsalforn, Gozo.

Duke of Edinburgh Hotel
Republic Street, Victoria.

Doris Jewellery
St. Andrew Street, Victoria.

Ġorġ Farrugia, Carpenter
Capuchin's Street, Victoria.

Gozo Garage
Xaghra Road, Victoria.

WERREJ

1. Messaġġ ta' l-Arċipriet	1
2. 125 SENA ILU - Il-Matriċi ta' Santa Marija saret Katidral	3
3. L-Isqof Alpheran de Bussan fl-ewwel viżta Pastorali fil-Matriċi Kollegġjata ta' Għawdex fis-sena 1729	7
4. Il-Kwadru tas-Salvatur fil-Katidral	11
5. Il-Parroċċa fl-Istorja tal-Knisja	15
6. Kronaka tal-Parroċċa	32
7. The Monuments at the Gozo Cathedral Church	37
8. Ġrajjet Importanti ta' Matul is-Sena	44
9. Hajja Pastorali bir-Ritratti	49
10. Il-Bibljoteka Parrokkjali	59
11. Werrej Analitiku ta' l-Għid ta' l-Assunta	61

Il-"Bearer Account"

Segretezza shiha.

Jasal żmien

meta l-finanzi personali ghandhom jinżammu għal kollox privati u sigrieti. Ma tkunx trid turi ruhek u sadattant trid li flusek jiżdiedu.

Ma ghandek għalfejn thabbel rasek xejn; tkellem man-nies li jifhmu.

Il-Bank of Valletta,

bl-44 fergha tiegħu mifruxin ma' Malta u Għawdex,

joffrilek Kont Innumerat "Bearer",

kemm "Fixed" kif ukoll "Savings".

Dan hu kont li ma jehtieg ebda isem, ebda

karta ta' identità, lanqas biss firma.

Dan hu kont li jagħti rata ta'

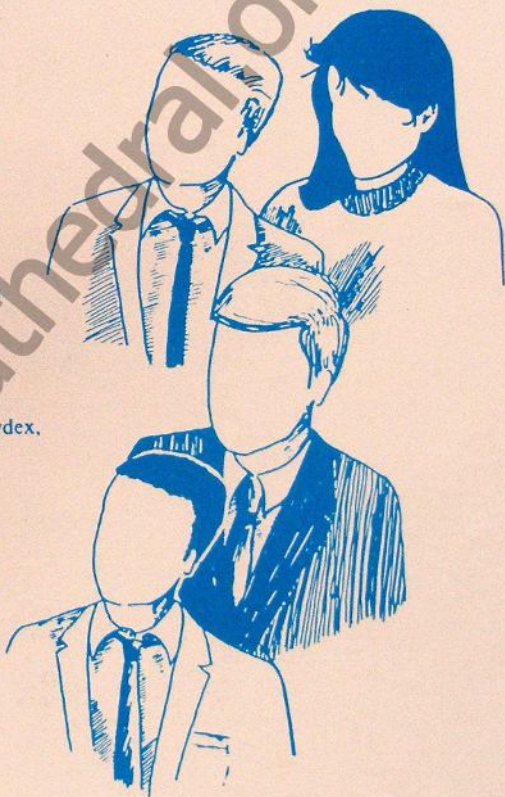
mghax sa 4½% fil-mija.

Il-Bank of Valletta jagħtik

segretezza shiha waqt li flusek jistghu jiżdiedu.

Għal aktar taġirif mur f'wahda mill-ferghat tal-Bank of Valletta f'Malta jew Għawdex.

** Sugġett għal "Bearer Levy".*

Bank of Valletta

B'impenn fl-iżvilupp ta' Malta

